

HISTORICKO - PEDAGOGICKÉ FÓRUM

Internetový časopis pre dejiny pedagogiky
a školské múzejníctvo

2 / 2017
ročník VI

Historicko-pedagogické fórum

Internetový časopis pre dejiny pedagogiky a školské múzejníctvo
ISSN 1338-693X

Číslo 2/2017, ročník VI

O B S A H

Z korešpondencie Jána Kvačalu S Cyrilom Bodickým (L. Bernát)	3
Kongregácia milosrdných sestier svätého Križa a jej prínos pre rozvoj ošetrovateľského vzdelávania na Slovensku: 1. časť – založenie ošetrovateľskej školy v Bratislave (L. Ilievová – E. Juríková).....	14
Prvá svetová vojna, slovenské školstvo a vznik Československej republiky (I. Marks – D. Lajčín).....	24
Jozef Mátej: Vo víre normalizácie (1970 – 1986) (V. Michalička).....	32
História školských ručných prác a ich súčasné využitie v múzeu (Z. Kunšteková).....	38
Oblátnica (V. Michalička).....	45
Správy	46
Recenzie	48
Anotácie	49
Pokyny pre prispievateľov.....	51

Z KOREŠPONDENCIE JÁNA KVAČALU S CYRILOM BODICKÝM

Libor Bernát

Abstrakt: V článku sprístupňujeme zachovalú časť korešpondencie medzi Jánom Kvačalom a Cyrilom Bodickým, dvomi priateľmi zo štúdií na evanjelickom lýceu v Bratislave. Ich priateľstvo trvalo od stredoškolských čias až do smrti J. Kvačalu v roku 1934. Z korešpondencie sa dozvedáme o situácii na evanjelickom lýceu v Bratislave, o štúdiách Slovákov na teologických fakultách v Nemecku, ako aj rodinných pomeroch Bodických.

Kľúčové slová: korešpondencia, evanjelické lýceum, vysoká škola, evanjelická cirkev augsburského vyznania

Ján Kvačala, koleniológ svetového mena, cirkevný historik, pedagóg a kultúrny dejateľ, bol mnohými obdivovaný, uznávaný a citovaný. Jeho diela sú často uvádzané, spomínané sú jeho kontakty s poprednými osobnosťami a bádateľmi. Menej sa ale vie o súkromí J. Kvačalu, o jeho priateľoch, známych.

Preto sme sa teraz sústredili na jeho kontakty s osobnými priateľmi. K dispozícii máme najpočetnejšie zachovanú korešpondenciu s Cyrilom Bodickým, redaktorom, spisovateľom a biskupom Jurom Janoškom (1856 – 1930), evanjelickým farárom a seniorom Gustávom Klobušickým (1862 – ?) a jediným priateľom mimo Slovenska, s Čechom, právnikom Oldřichom Koutským († november 1926). Nemáme k dispozícii korešpondenciu so spolužiakmi a priateľmi (Ondrej Garay, Ján Luža) z Dolnej zeme, ak abstrahujeme od G. Klobušického, ktorý vo Vojvodine pôsobil ako evanjelický duchovný.

V mladosti bol J. Kvačala spoločensky spriaznený s množstvom kamarátov z rodnej obce, udržiaval tesné kontakty nielen s rodinou, ale aj s niektorými známymi i miestnym farárom Jurajom Mrvom.¹ S bratrancom Gustávom Maršallom-Petrovským, miestnym bonvivánom a enfant terriblem, si síce boli blízki, ale po jeho odchode do USA a skorej smrti v roku 1917 už výmena listov nepokračovala. V korešpondencii s rodinou sa však nachádzajú o ňom časté zmienky.

Cyriľ Bodický sa narodil 31. januára 1863 v Partizánskej Ľupči. Základné vzdelanie získal v rodisku, potom študoval na Nižšom ev. a. v. patronátnom slovenskom gymnáziu v Turčianskom Svätom Martine v rokoch 1873 – 1875 a po jeho násilnej likvidácii pol roka súkromne v rodičovskom dome. V štúdiách pokračoval v Přerove v rokoch 1875 – 1881. Tu spolu s ním študovali okrem brata Metoda, C. Holuby, J. Horvath, B. Hurban, J. Kadavý, C. Karlovský, E. Kamenár, V. Lacko, G. Palko, J. Peniažtok, Ž. Pauliny, J. Šipka. Ich patrónom-súkromným učiteľom bol Ľudovít Viliam Čulík, ktorý prešiel s nimi z Revúcej. Evanjelický farár, botanik a etnograf Daniel Sloboda o tom písal svokrovi, notárovi Jurajovi Jurkovičovi. Chválil ich píšuc: „*L. Čulík si s nimi dal hodnú prácu a pilnosť, všickni výborne odpovídali*“.²

Potom pokračoval štúdiu teológie v Bratislave, v Rostocku a v Erlangene. Ordinovaný bol v roku 1886 a stal sa kaplánom v rodnom cirkevnom zbore, kde účinkoval až do roku

¹ BERNÁT, L.: Korešpondencia Juraja Mrvu s Jánom Kvačalom. In *Literárny archív*, 2015, roč. 40, s. 72 – 92.

² List D. Slobodu J. Jurkovičovi z 18. 7. 1876, s. 2. SNK LA, Martin, 10 A 48. List bol publikovaný v *Korespondenci Daniela Slobody s rodinou*. Ed. Z. Fišer. Brno: MM a Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy, 2011, s. 493. D. Sloboda potom vydal veľmi pochvalné vysvedčenie pre L. V. Čulíka *Daniel Sloboda. Dokumenty VIII. Varia*. Ed. Z. Fišer. Brno: MM, Moravské zemské muzeum, 2013, s. 426 – 427.

1887, odkiaľ prešiel do Hýb, kde pôsobil v nasledujúcich dvoch rokoch. Farárom sa stal v Štrbe (Liptovský seniorát) v rokoch 1888 – 1889, odkiaľ prešiel do Malých Stankoviec (Trenčiansky seniorát), kde účinkoval v rokoch 1899 – 1930. Zastával tiež funkciu konseniora. Zaslúžil sa o obnovu chrámu, cirkevných budov a vybudovanie novej školy vo filiálke v Bodovke. Na prvej evanjelickej synode po vzniku Československa bol jedným zo zapisovateľov a potom ho zvolili za seniora Trenčianskeho seniorátu v rokoch 1921 – 1930. J. Kvačala pravdepodobne využíval pomoc C. Bodického aj pri bádani, predovšetkým keď spracovával dejiny reformácie v Uhorsku. Zaujímavé však je, že v korešpondencii J. Kvačalu s inými duchovnými na území Trenčianskeho seniorátu, napr. Fedorom Ruppeltdom, Jánom Palicom, Jánom Zemanom, a ďalšími, sa Bodický nespomína.

Posledný písomný kontakt je zachovaný z roku 1929, kedy písal C. Bodický J. Kvačalovi z liečebného pobytu v Trenčianskych Tepliciach. Liečebné pobyty pre farárov tam za 30 % zľavu vybavil biskup, ale kňazi mali povinnosť kázať v Trenčianskych Tepliciach.³

C. Bodický zomrel 18. septembra 1945 v Trenčíne. V archíve seniorátneho úradu Trenčianskeho seniorátu sme nenašli zmienky o vzťahu C. Bodického a J. Kvačalu, nachádzajú sa tu len dokumenty úradnej povahy.

O rodinných pomeroch C. Bodického po získaní farárskeho miesta sa veľa z korešpondencie nedozvedáme. C. Bodickému sa narodil 4. októbra 1900 v Malých Stankovciach syn Vladimír, ktorý najskôr študoval na Českom vysokom učení technickom v Prahe a neskôr prešiel na Vysokú školu poľnohospodársku v Brne, ktorú ukončil v roku 1924.

X X X

Korešpondencia J. Kvačalu s C. Bodickým sa nachádza na Evanjelickej bohosloveckej fakulte v Bratislave (ďalej EBF UK) v pozostalosti J. Kvačalu.⁴ Tá však nie je spracovaná a prístupná pre bádateľov, preto je možné, že sa tam nachádzajú aj ďalšie listy. V iných archívoch a múzeách, či osobných pozostalostiach sme nenašli relevantnú korešpondenciu.

Celkom máme k dispozícii 15 jednotiek, v tom dvanásť listov, dva korešpondenčné lístky a jedna pohľadnica. Všetky dokumenty sú adresované J. Kvačalovi. Niektoré listy sú písané na viacerých stranách a podrobne opisujú niektoré udalosti – napr. skúšky na evanjelickom lýceu v Bratislave, cestovanie, pomery doma, atď.

Názvy lokalít píšeme podľa súčasného úzu. Teda ak C. Bodický píše Erlangy, tak uvádzame súčasný názov Erlangen, nie Kopenhagen ale Kodaň, Rostock namiesto Rostok, atď. Len v niektorých prípadoch, zvyčajne pri menej známych lokalitách, glosujeme mesto v poznámkovom aparáte.

Bežné skratky ponechávame, rozpísané časti slov dávame do hranatých zátvoriek. Interpunkciu upravujeme. Národnosti písal C. Bodický zásadne s malými písmenami na začiatku, podobne ako J. Kvačala, čo ponechávame. Pri niektorých slovách sa nedá rozlíšiť, či napísal veľké či malé písmeno. Súčasnej pravopisnej norme prispôbujeme ostatné písanie veľkých a malých písmen a ďalšie slová zjednocujeme.

Podčiarkovanie slov, viet, nechávame podľa originálu, tzn. že ak podčiarkoval vlnovkou, dvomi čiarami, alebo neúplne slovo, tak je to ponechané. Ak text podčiarkoval adresát, uvádzame to v poznámkovom aparáte.

Vynechané časti textu alebo nečitateľné slová sú vymedzené značkou [...], pričom počet bodiek znamená počet vynechaných slov. Na neistý prepis upozorňujeme otáznikom

³ O tom pozri obežník C. Bodického evanjelických duchovných z 23. 1. 1922. Archív Považského seniorátu v Trenčíne, neskatalogizované.

⁴ Popis fondu pozri BERNÁT, L., MICHALIČKA, V.: Korešpondencia Jána Kvačalu. In *HPF*, 2014, roč. 3, č. 1, s. 4 – 11.

v hranatej zátvorke [?]. Na pôvodné chyby a zvláštnosti upozorňuje značka [!]. Ak pisateľ zamazával slová, alebo ich prečiarkol, tak text uvádzame v špicatých zátvorkách <>.

U publikovaných dokumentov je zachované členenie textu podľa originálu. Určenie odstavcov nebolo vždy jednoznačné. V nezmenenej podobe sú ponechané miesta a dátum, ak boli uvedené a podpis.

Dokumenty sú vybavené textovými a vecnými poznámkami. V niektorých prípadoch bolo nutné glosovať obsah poznámky. Textové poznámky označené písmenami latinskej abecedy prinášajú výsledky ďalšej prameňovej a textovej kritiky. Sú vypracované autonómne pre každý dokument edície. Vecné poznámky sú označené arabskými číslicami a prinášajú rozširujúce informácie, výsledky historickej kritiky obsahu, bibliografické údaje, vysvetlenia a komentáre faktov, reálií, udalostí, identifikáciu osôb, atď. Sú spracované vzhľadom na editovaný celok.

Korešpondenciu transkribujeme, ale niektoré typické, irečité termíny „bačovať“, „chlape“, „nemôhol“, „ostatnie“, „präokupovanie“, „reku“, „sanica“, alebo frázy „sbúchať verše“ ponechávame v origináli, príp. ich vysvetľujeme v poznámkovom aparáte. Nezasahujeme do štylistiky a z textu nevyraďujeme parazitické slová, ako napr. „pravda“, „preca“, „tedy“.

Interpunkciu sme upravili v zhode so súčasnou pravopisnou normou. Bez označenia ponechávame všetky špecifiká autorov, pokiaľ neodporujú logike vetnej štruktúry. Bežne používané skratky a značky nerozpisujeme (sl., p., roč., prof., atď.). Ideogramy sú ponechané (§ paragraf, * narodil sa, † zomrel, atď.). Ďalšie skratky sú rozpísané v hranatých zátvorkách.

V hlavičke dokumentu najskôr uvádzame poradové číslo, potom dátum a miesto vzniku. Ďalej nasleduje druh korešpondencie (list, korešpondenčný lístok, pohľadnica, vizitka), údaj o adresátovi a prijímateľovi. Pri prepise korešpondencie uvádzame miesto uloženia archívneho prameňa. V prípade, že po sebe nasledujú, z dôvodu prehľadnosti, miesto uloženia zapisujeme v poslednom zázname. Vo všetkých prípadoch išlo o originál a rukopis, preto na to na tomto mieste neuvádzame. Potom nasleduje údaj, či text bol písaný perom (príp. farbu atramentu), alebo ceruzkou. Informujeme tiež o umiestnení textu na neobvyklom mieste.

Korešpondencia je rukopisná. C. Bodický písal niektoré úradné listiny strojom, ale v korešpondencii s J. Kvačalom sa neobjavil ani jeden.

1883, 17. 11., Bratislava

List Cyrila Bodického Jánovi Kvačalovi

Drahý Janko!

Ako vidíš, toho historického práva, ako si ho pomenoval, používam. Ak stojí o Tebe, že Ti je to milá povinnosť, dať znak života, stojí tým viac o mne. Ale nechajme toho, dokážme to skutkom. Píšme!

Neviem, či Ti už niekto z Prešporka odpovedal, možno teda, že Ti budem písať i také, čo Ti je už známe, ale pri takom budem hľadiť byť krátkym (aspoň o čom budem myslieť, že Ti i druhý písal).

Život náš, vlastne živorenie, nemá žiadnych udalostí.^a Noví teológovia,^b prvorochiaci, sú <ju> väčšinou strachoprdi,^b alebo ako by sa mal vysloviť. Ešte Mičátek¹ stojí najviac.^a Okrem toho ani jeden sa neodváži prerieť slovenské slovo pred Maďarom a keď sme sami na akadémii, hovorí tak ticho, že ho na dva kroky už nepočuť. Vyhovávajú sa, že tak navykli v Štiavnicí² a Bystrici^{3a} kde sa nesmeli opovážiť slovensky hovoriť. No výhovorka táto sama sebou padá, keď vidia, ako sa my slobodne slovensky zhovárime. Spomeniem Ti ešte druhé

ku charakteristike nášho spoločenského života. Traja prvoročníci bývajú spolu a čo Ti nepovedia? Že vraj oni len od 5. – 7. [hodiny] prijímajú hostí <.>! No taká komara v Prešporke ešte nebola. Ale najlepšie pritom je to, že sami <aleb> majú lebo hodinu vtedy, lebo sa idú prejsť. Tak chodievam teraz len k Maróthymu.⁴

Prišiel i Orgován.⁵ Súdiť nechcem, ale len <to> factum^g konštatovať chcem. Dľa slov Mičiatkových, Čečetka⁶ mu pri zápise povedal, aby sa s podozrivými(!) ľuďmi ani nezhováral Ak rozumel Čečo Slovákov (a to tak, že áno), teda Orgován jeho vôľu plní,^e lebo chodí síce na akadémiu, zhovára sa s Maďarmi a s nami ani s jedným ešte neprehovoril slova.

Ako vlani, chceli i toho roku založiť nejaký spolok, tým viac, že generálny konvent⁷ to teraz dovolil.^c Išli teda k Čečovi, tento zvolal teológov, vyslalo sa poverenictvo, ktoré malo vypracovať stanov y k čitateľskému a podporovaciemu spolku, toto urobili a počalo sa prejednávať. Šlo pekne až po predsedu čitateľského spolku.^c Teológovia chceli, aby profesor nebol predseda, ale len védnök.^h Čečo to pravda povoliť nechcel, rozpustil zhromaždenie, aby si vraj lepšie rozmysleli^e a posial si rozmyšľajú, hoci od tých čias uplynuli dva týždne. Pravda, keby teológovia zvíťazili, nám Slovákom by to nebolo k osuhu,^e ako to už samé stanov y, predsedníctvom vypracované ukazujú. Slovenské časopisy by sa len doniesli za ¼ tých peňazí, ktoré dajú Slováci a nech je tam nie Valtíni, vari ani to nedajú,^e iniciatívu tohto predviedli okrášlenú všemožnými rétorickými ozdobami, len tak lietal na krídlach fantázie. Zaspievali sme mu. Po speve vystúpil Bohuš^o o účinkoch reformácie, najmä v našej vlasti. Niektorí prácu túto chvália, ale mne sa to veru zdalo bez ladu a skladu <po> trochu prehádzané. Už som ju tak nepočúval, ako Riszdorferovu.⁹ Záverečnú reč mal Schneller.¹⁰ Počal pekne, <ale> hovoril najviac k nám, ale potom zaviazol do svojej filozofie, pri čom sa Čečo len tak vrtel v stolici, že kedy bude tomu koniec. Nato mala nasledovať kostolná pieseň Hrad prepevný,¹¹ ale pred ňou vystúpil Geduly¹² a oznámil nám, že Prónay¹³ dal 20 dukátov na konkurz.^d Najlepšia práca (náukaⁱ o ospravedlnení z viery Lutherova porovnaná¹⁴ s Pavlom¹⁵ a Augustínom¹⁶) dostane 14, po nej najlepšia šesť [zlatých]. Škoda, že si nie tu! Konkurovať môže len mravný teológ a hazafi.^j Keď bolo po všetkom utekali sme k Palugyaimu,¹⁷ kde sme na to zabudli. To bola akademická slávnosť, no komentáru^h netreba, pripojili ku tomu v N[árodných] Novinách.¹⁸

Ad vocem^k N. N. Toho roku dávam ich i jednému domovníkovi (hausmeister), ktorý ma bol o ne oslovil. Predtým, dokiaľ bol v Pezinku, rozprával mi, držal ich s druhými, ale tu nemá takých kamarátov a pre samého je to moc dvanásť zl[atých]. Dobrý národniar á la Herrgot.¹

Pomaly sa už budem starať o pol kartu na Vianoce. Prosím Ťa, odpíš mi, keď človek v Nemecku pýta štipendium, či potrebuje tam ukázať i index.^c Teraz by už nechcel toľko vynechať, lebo sa bojím, že by mi Trešo¹⁹ dal i hanyag,^m podľa toho sa zdržím doma. Posial nedopisujem si s nikým iným, len s bratom, teda mi píš.

Gusto²⁰ so Slančíkom²¹ parcelujú, v prvú lebo druhú adventnú nedeľu <po> má ísť kázať do Divca. Ja som tiež už v tunajšom kostole kázal a na utorok budem na seminoviume [?]. Gusto sa zase začal prenášať, už býva na Vysokej²² s lýceistom Dohnánym.²³

Srdečný pozdravom od všetkých, i od Tvojho priateľa

Cyril

Prešporok, dňa 17. 11. [1]883 večer.

EBF UK v Bratislave, pozostalosť J. Kvačalu, škatuľa C/XXXIV/14 (C 14). Dva dvojlisty, písané perom na s. 1 – 8.

a – Veta podčiarknutá obyčajnou ceruzkou J. Kvačalom.

b – Dve slová podčiarknuté J. Kvačalom.

c – Veta podčiarknutá vlnovkou J. Kvačalom.

- d – Posledné dve časti vety podčiarknuté J. Kvačalom.
- e – Prvá časť vety podčiarknutá J. Kvačalom.
- f – Časť vety podčiarknutá J. Kvačalom.
- g – Z lat. skutočnosť.
- h – Maď. patrón, ochranca, protektor.
- i – Slovo vložené do textu.
- j – Maď. vlastenec. C. Bodický však termín zrejme chápe ironicky.
- k – Z lat. k hlasu. Ide o fragment sentence „ad vocem populi“ k hlasu ľudí, k verejnej mienky.
- l – Nem. pán Boh.
- m – Maď. lajdácky.
- 1 – Rozumej Ján Svätopluk Mičátek, 1864 – 1919, slov. ev. duchovný a. v., syn Jána Branislava Mičátka. V r. 1885 ho vylúčili zo štúdia teol. v Bratislave a odišiel do Lipska. Po štúdiách krátko pôsobil ako učiteľ v Kysáči a v r. 1890 emigroval do USA, kde po ordinácii pôsobil na viacerých miestach. V r. 1914 sa vrátil do Kysáča.
- 2 – Ev. lýceum v Banskej Štiavnici sa nachádzalo v budove na Trojičnom námestí, kde bolo vybudované v rokoch 1827 – 1830. Zaniklo v roku 1919. Navštevovali ho mnohí významní básnici ako napr. Andrej Sládkovič, Sándor Petőfi a iní.
- 3 – Rozumej Banskej Bystrici.
- 4 – Ľudovít Maróthy, 1863 – 1899, slov. ev. duchovný a. v., syn ev. farára a. v. Daniela Maróthyho a nevlastný brat Eleny Šoltésovej. Študoval teol. v Bratislave, kde bol pre panslávizmus v r. 1885 vylúčený, pokračoval v štúdiách vo Viedni a v Lipsku. Potom sa stal kaplánom v Báčskom Petrovci, od r. 1895 v Laliti a v r. 1898 sa stal farárom. Bol literárne a organizačne činný od študentských čias.
- 5 – Július Orgován (Orgován, Orgovan), priateľ a spolužiak J. Kvačalu v Bratislave, potom študoval v Prešove, kt. v r. 1882 opustil kvôli obvineniu z panslávizmu. Pokračoval na štúdiách v Bratislave a na univ. v Rostocku. Často ho spomínali v korešpondencii Kvačalovi príbuzní.
- 6 – Samuel Čečetka (Csecsetka), 1818 – 1896), spisovateľ, prof. etiky a symboliky na Teol. akadémii Uhorskej cirkvi ev. a. v Bratislave. Zaoberal sa cirk. právom, dejinami protestantizmu a predstaviteľmi cirk. dejín. Napísal dielo *Magyarhoni evangelikus egyházjogtan 1. – 3.* (Bratislava 1888 – 1892).
- 7 – Najvyššie cirkevné zhromaždenie, alebo vyšší cirkevný orgán evanjelickej cirkvi augsburského vyznania.
- 8 – Rozumej K. Bohuš.
- 9 – Ján Rizsdorfer, mladší spolužiak Kvačalu v Bratislave. V Kvačalovej pozostalosti na EBF UK v Bratislave sa zachovali dva listy z r. 1882, kt. mu napísal J. Rizsdorfer.
- 10 – Rozumej Štefan Schneller, rektor na ev. lýceu v Bratislave, horlivý maďarizátor. Údajne mal iniciovať J. Kvačalu, aby sa zaoberal J. A. Komenským.
- 11 – „Hrad prepevný je Pán Boh náš“ (Ein feste Burg ist unser Gott) je duchovná pieseň, ktorú v roku 1529 zložil M. Luther.
- 12 – Ľudovít Geduly, 1815 – 1890, slov. ev. duchovný a. v., spisovateľ, pochádzajúci z rodiny českých exulantov. Po absolvovaní teol. akadémie vo Viedni v r. 1838 sa stal farárom v Skalníku, od r. 1839 v Ochtinej, od r. 1850 v Banskej Bystrici a od r. 1855 senior, od r. 1858 farár v Bratislave a od r. 1861 superintendent preddunajského dištriktu. Hoci bol odporcom štúrovského národného hnutia, bol tiež proti násilnej maďarizácii. Tlačou vydal kázne a prejavy.
- 13 – Rozumej Daniel Prónay.
- 14 – Sola fide, podľa M. Luthera človeka ospravedľňuje jeho viera, nie jeho skutky.
- 15 – Rozumej apoštolom Pavlom.

16 – Augustinus Aurélius, 354 – 430, jeden z najvýznamnejších cirk. otcov, autor diel *De civitate Dei* a *Confessiones*.

17 – Asi ide o vinára patriacu známemu šľachtickému rodu Palugyayovcom, ktorí práve v tomto období sa stali dodávateľmi vína niektorých kráľovských a šľachtických rodov. Chateau Palugyay získavalo tiež významné ocenenia za kvalitné vína na medzinárodných súťažiach.

18 – *Národné noviny* – slovenské politické noviny, ktoré vychádzali v rokoch 1870 – 1947 v Turč. Sv. Martine. Bol to neoficiálny orgán Slovenskej národnej strany. J. Kvačala podčiarkol názov časopisu.

19 – Asi F. Trstenský.

20 – Rozumej G. Klobušický.

21 – Pavol Daniel Slančík (Szlancsik), 1863 – 1945, slov. ev. kňaz a. v., syn národne uvedomelého kňaza Pavla Slančíka a brat Boženy Slančíkovej-Timravy. Kvačalov mladší spolužiak v Bratislave. Po štúdiách sa stal farárom v *Čerhátskych Šuranoch* (Cserháturány), potom prešiel do *Terian* (Terény) v dolnom Novohrade a pomáľarčil sa.

22 – Ulica sa nachádza v časti Staré Mesto medzi ulicami Obchodná, Námestie 1. mája a Kollárovým námestím.

23 – Rozumej Pavol Dohnányi, ktorý pochádzal z Trenčína a študoval na bratislavskom ev. lýceu.

1885, 8. 2., Rostock

List Cyrila Bodického Jánovi Kvačalovi

Rostock dňa 8. 2. [1]885.

Janko drahý!

V celku si dobre súdil o mojom smeru teologickom, ak sa smiem tak vysloviť. Potom som síce banoval, keď som list už odoslal, že som tu vetu o Schnellerovi¹ len tak, bez všetkého „vraj“ napájal, ale ostatne nebolo toho ani treba, lebo viem, že Ty nebudeš o mne predpokladať, že by i ja to chcel o Schnellerovi povedať, čo ako mi jeho smer je cudzím.^a Moju náklonnosť k ortodoxii pozoroval si už asi i vlni z mojich listov. Pravda v Prešporku bola to náchylnosť celkom neistá, bola to len vlastne nenáchylnosť (nepripadá mi lepšie slovo) tu smeru panujúcemu v Prešporku. Tam nemal ma kto viesť k inému smeru a sám som nemal chuti, lebo mi ju profesori^c odobrali. Naozaj v Prešporku som bol ešte na tom stanovisku, že mi zošity úplne postačili, len skúšku môcť zložiť a basta, viac nemusíš vedieť. Intolerantným by ani ja nechcel byť, ale pri tom všetkom mi to, nemaj povedané „divným“ pripadá, keď napr. <taký> teológ takého smeru ako je Vaško môže prisahu zložiť na symbolické knihy, keď taký môže kázať o vzkriesení Krista, kdežto on sám verí len, že to bola vízia alebo niečo podob[né]. Oproti takému preca mi je divno okolo srdca. No a z Prešporku vyjde takých mnoho. Ja sa mojej strany musím prisvedčiť slovám, ktoré cituje Nenader² v svojom „Leben Jesu“³: „ein pratertlicher Christ ist mir der nicht, der nicht im eigentlichen bechtäblichen Sinne das Histverichte von Christi denleben mit aller Wundern derselben für historisch hält“. S tým by bol na čistom. O starom zákone ešte neviem ako súdiť? Vôbec chcel by sa i ja teraz s exegézou lepšie oboznámiť, preto by tiež rád do Lipska. Od Kutlíka som sa dozvedel, že teraz s ňou (t. j. podporou) od saskej pokladnici požíva nejaký Čech (z kutany)^d ak by ja na rok dostal by bolo dobre, lebo by môhol o ňom jeden semester byť v Lipsku, druhý v Erlangene.

Písal som Ti, že nemám žiadneho magnetu, ktorý by ma ťahal na ľad, ako Teba, preto keď bol tu i ľad nemyslel som na kĺzanie. Ale mimo očakávania preca sa našiel i tu magnet,

ale nemyslí že dievča, nič inakší. Počul som, že možno po ľade sa dostať až k mori. Teraz len kde dostať korčule, teraz ma to ťahalo. Oslovil som syna môjho domového pána a dostal som. <Z> S jedným kamarátom vybrali sme ešte 24. jan[uára] (teraz už nieto ľadu) do Warnemünde⁴ a šťastne aj dobehli. Čo že Ti teraz mám opisovať dojmy, ktoré na mňa urobilo. Tak veľké neboli a už som to toľkým písal, že vždy väčšmi tie dojmy blednú. Ale preto by sa preca teším na leto, keď budem môcť, ak budem môcť totiž vo sviatky svätodušné si zájsť do Kodane.^e

Skoro sa už polrok skončí. Ako že Ty mieniš prázdniny stráviť? Či nepôjdeš niekam? Ja si chcem hneď 1. marec i na apríl vziať, tak že keď to budem mať, budem môcť na tých 20 m. i čakať.

O štipendiu som písal Gustovi.⁵ Odpovede ešte nemám. O Holubym⁶ mi ostatnú správu podal brat, že ho pre krádež zimníka odviekli na políciu. Viac neviem. O Martohym⁷ mi tiež len Paľo Slančík písal, že veľmi banujem. Stromp⁸ vraj založil snat puslansky spolok, ktorý ich špehuje.

Pohlady⁹ nemám ešte, ani som sa nehlásil, lebo myslím, že mi ich i tak pošle. Nedávno mi brat (starší) poslal vedierko bryndze. Za týždeň sme sa studium hostili. Škoda, že sme nie spolu.

S Bohom!

Tvoj

Cyrill

EBF UK v Bratislave, pozostalost' J. Kvačalu, škatuľa C/XXXIV/20 (C 23). Dvojlist, písané perom na s. 1 – 4.

a – Posledné tri časti vety podčiarkol obyčajnou ceruzkou J. Kvačala.

b – Vetu podčiarkol J. Kvačala.

c – Na prvej strane dole sa nachádza trojuholník, v ktorom je napísaný text Schwerer.

d – Slovo vložené do textu.

e – C. Bodický uviedol názov mesta Kopenhagen.

1 – Rozumej Š. Schneller.

2 – August Johann Wilhelm Nenander, 1789 – 1850, nem. ev. teol. a prof. cirk. dejín v Heidelbergu a v Berlíne. K jeho významným dielam patrí napr. *Allgemeine Geschichte der christlichen Religion und Kirche* (1826 – 1852), *Der heilige Bernhard und sein Zeitalter : ein historisches Gemälde* (1848) a iné.

3 – *Das Leben Jesu Christi in seinem geschichtlichen Zusammenhange und seiner geschichtlichen Entwicklung* (1837).

4 – Morské kúpele, ktoré sú teraz súčasťou mesta Rostock, rozkladajúce sa na rieke Warnow. Od centra Rostocku sú vzdialené necelé 3 km.

5 – Rozumej G. Klobušickému.

6 – Pravdepodobne Cyril Holuby, 1863 – 1919?, syn J. Ľ. Holubyho, člen rôznych študentských spolkov, vrátane Detvana, zaslúžil sa o rozvoj čes.-slovenských vzťahov. Po 1. sv. vojne sa zaslúžil o rozvoj kúpeľníctva.

7 – Rozumej Ľ. Maróthy.

8 – Ladislav Stromp, 1860 – 1907, prof. filozofie a pedagogiky na Teol. akadémii Uhorskej cirkvi ev. a. v Bratislave a redaktor časopisu *Magyar Prot. Egyháztörténeti Adattár* (1902 – 1906). Organizátor maď. kultúrneho života v Bratislave a funkcionár Kruhu Ľ. Kossutha.

9 – *Slovenské Pohľady : časopis pre literatúru, vedu, umenie a politiku* obnovil J. Škultéty v r. 1881 spolu so S. Hurbanom Vajanským, kt. bol v r. 1890 – 1916 ich redaktorom a v r. 1893 aj vydavateľom.

List Cyrila Bodického Jánovi Kvačalovi

Drahý Janko!

Bol by Ti rád hneď v ten deň alebo v druhý deň, ako som dostal Tvoj list, odpovedal, ale mi bolo nemožné, nie pre prácu, skôr pre zábavu. V utorok totiž bol v Norimbergu Missionarfest, kam i naši profesori šli a my použili sme tiež tejto príležitosti, aby sme dve muchy razom zabili, dali sme sa totiž náš spolok i s Frankom fotografovať. Snáď si už i niečo o slávnosti čítal, keďže tam boli i z Lipska Hardeland^a (veru neviem, či som ho dobre napísal, ale tak som rozumel) direktor misijného ústavu a Faber. Z Erlangenu šiel kvôli tomu zvláštni vlak, zväčša obsadený študentmi. O 8. [hodine] boli služby Božie, kde kázal Stählin,¹ ale som viac čakal dľa chýru. Pravda mnoho sa súdiť nedá z jedného počutia, ale preca dala sa pozorovať napr. veľká nesúmernosť čiastok. Niektorí ho ale vzdor tomu chválili do neba. Po poludní som bol v zhromaždení, kde hovorili Hardeland, Faber i ešte farár z Paríža všetko zaujímavé. O 3. [hodine] duchovní koncert. V stredu dopoludnia sme mali ešte prednášky, popoludní sem prišli farári bavorskí z Norimbergu a počali konferenciu. Večer zase duchovní koncert.^a Predmetom bola revízia Lutherovej biblie. Hovorilo sa pekne i nepekne, pro et contra, v stredu tri hod[iny] vo štvrtok dopoludnia 2 ½ hod[iny] a konečne bola Protobibel prijatá za základ k vydávaniu nových biblií, ale má sa napred ešte dať komisii k opraveniu. Popoludní už zase čítali profesori a večer mal Faber prednášku o antisemitizme a židovskej misii, kde medzi iným tvrdil, že z Fotoryho sa stal filocenrita!?

V stredu čo som mal kus času, použil som k odpovedi Gustovi, resp. Bázlikovi,³ ktorý sa už na korešpondenčke divil, že čo neodpovedám. Bázlik chcel, aby som mu poradil, ako by na rok môhol niekam do Nemecka a aby ho odporúčal. Rady som mu i tri, ale odporúčať? To je trochu naivné do neho. Ty si úplne v iných pomeroch ako ja. Ty odchodíš, ja ešte chcem v zime tu ostať, mám najmenej 300 mariek. Pravda, ak by ani v zime Zerschwitz nečítal, bol by pre mňa pech veľký, že by si radšej prial byť kdekoľvek, len tu nie ale kto to vie? Takto preca len musím vždy na to rátať, že sem prídem, a keď si chcem zabezpečiť, aby mi v zime didaktrum^b neplatil, musím teraz na konci kolloquiovať zo tri, štyri alebo päť hodinových predmetov.

S Tvojou kritikou som bol uzrozumený, len to nejako zabudol v minulom liste spomenúť. Keď som prečítal Vansovej⁴ humoresku,⁵ bol som skutočne prekvapený jej koncom, ale tak ako čo by ma bol plasol.^c Teraz snáď Ti ja budem môcť oznámiť niečo nového, ak už i Tebe niekto almanach neposlal. Vajanský⁶ v Kritike vychválil osobitne tri básničky od ženských. A skutočne jedna sa mi veľmi ľúbi. A niečo som pri nich tiež pozoroval, že slečny ako myslím, že sú, viac dali pozor na prosodie^d ako mužskí. Je tam i „trúchlohra“. Snáď že som už s poprednom ju počal čítať, neprišiel som k prajnému výsledku. Tragicky som nenašiol, keď niekto nevine<ho> je zabitý, to ešte myslím nie je tragické. Celá látka <s> dala by sa snáď lepšie k veselohre upotrebiť. Maršallova kresba sa mi páčila, pravda tiež na svojich medziach, ale niekde taký dobrý humor, že by to človek nebol ani v ňom hľadal, keď ho len pár razí videl, ak ja. Sú tam ešte tri prozaické malé práce, ale som ich nečítal, len prezrel. Len včera som knihu dostal.

Ale už som sa ďaleko pustil. Mám k Tvojím otázku. Spolok v Rostocku mnoho nestojí, a osobitne teraz už nebude mnoho stať, keď je už po Stifunfeste.^e Mesačný príspevok 1.65, zápisné tri m[arky] a pri prijatí obyčajne sa zaplatí súdok piva (päť m[ariet]), ale to nemusí. Kneipy^f (raz do týždňa) sa nepartirujú, teda by platil, koľko by vypil.

S Novomeským⁷ som sa raz stretol na zhromaždení Živeny⁸ v Martine. Pravda mystikoval^g vtedy, ale preca to bolo dosť. V jaseň vraj bol tu, ako mi rozprávali Česi, ale na druhý lebo tretí deň zmizol. Prečo? Nevie sa.

Fikejř¹⁰ je vo Viedni a Chodera¹⁰ už niekde kaplánom či farárom. Len dolu so Stropom,¹¹ veď by sme tak zase jednu univerzitu stratili. Ja by veru tiež rád tam strávil aspoň semester. Lebo či i ja tak asi robím na rok^h ako Ty, počkám, Glosiarum a potom, keď budem chcieť odídem. Akože mieniš teraz domov? Či by si nemal chuť cez Erlangen. I toto som Ti chcel v minulom liste navrhnuť, ale som zabudol.ⁱ Ak by Ti to nebolo proti plánu, potešil by som sa veľmi. I Dietre¹⁰ sa ma spytoval, že či nepôjdeš tadiaľto.

Už som sa dávno toľko nekúpil v tečúcej vode, ako tu, skoro každodenne to robím. Gusto⁶ mi tiež bol písal, že i Binder⁸ poslal práce z Berlína ku kandidatiku, ale že sú tak zlé, že ho iste odhodia! Či je tam strachu pred tou skúškou! Slančík mi <už od> ešte do Erlangenu nepísal, snáď vždy drví, nemá času. Gusto len raz.

Môj brat už z Viedne tiež skoro ide domov. 26. skladá prvé rigorózum.

Pravdepodobne i ostatní sa už vtedy poberú. Všetko bude doma, len ja tu. Z domu mi už píšu, že kedy prídem, a ja odpovedám, že sa chcem ešte i na ceste niekde zdržať. Nevieim ako sa im to bude páčiť.

S Bohom!

Tvoj

Cyrril

Erlangen 19. 6. [1]885.

EBF UK v Bratislave, pozostalost' J. Kvačalu, škatuľa C/XXXIV/24 (C 27). Dvojlist a jeden list, písané perom na s. 1 – 5.

a – Veta vložená do textu a napísaná na ľavej časti strany kolmo k textu.

b – Didaktrum, starší termín školského poplatku.

c – T. j. udrel.

d – Nem. prozódia, t. j. súhrn takých vlastností reči, ako melódia, prízvuk, dôraz, kvantita, rytmus, tempo a pod.

e – Oslava založenia, fundácie.

f – Nem. krčmy, putiky.

g – T. j. vymýšľal, zavádzal.

h – Dve slová vložené do textu.

i – Tri vety podčiarknuté.

1 – Wilhelm Stählin, 1831 – 1886, nem. ev. farár a. v., misionár v Indii, po návrate do vlasti vedúci seminára pre misionárov v Lipsku a od r. 1866 farár v Gunzenhausene (stredné Fransko). Autor mnohých dôležitých spisov.

2 – Julius Hardeland, 1828 – 1903, nem. ev. teol. a. v., učiteľ a riaditeľ Leipziger Mission v r. 1860 – 1891, zakladateľ misionárskeho semináru na lipskej univ., sústredil sa predovšetkým na misie v Indii a medzi indiánmi v USA, v r. 1891 – 1894 superintendent v Doberan (Meklenbursko). C. Bodický uvádzal formu priezviska „Haderland“.

3 – Pavol Bázlik, 1859 – 1946, slov. ev. duchovný a. v. od roku 1187 kaplán v Zemianskych Kostolánoch a domáci učiteľ v šľachtickej rodine L. Kostolániho a od r. 1889 farár, keď nastúpil po M. Szellenyim, až do r. 1938.

4 – Terézia Vansová, 1857 – 1945, spisovateľka, redaktorka, publicistka, národná a osvetová pracovníčka. Dcéra ev. farára a. v. S. Medveckého a sestra K. Medveckého. Vydala sa za ľudovovýchovného pracovníka, básnika a ev. farára a. v. J. Vansu.

5 – Prozaické dielo T. Vansovej z roku 1885.

6 – Rozumej G. Klobušický.

7 – Pravdepodobne Ľudovít Novomeský, 1861 – 1938, cirk. historik, krajinský pracovník, redaktor, študoval v tomto období v Halle a o rok neskôr bol ordinovaný za kňaza.

8 – Eugen Binder, 1862 – 1933, ev. duchovný a. v., básnik a pedagóg. Gym. absolvoval v Levoči, potom študoval na Ev. teol. fakulte v Bratislave. Spisovateľ, prof. etiky a symboliky

na Ev. teol. fakulte v Bratislave, mladší spolužiak J. Kvačalu. Vysokoškolské štúdiá absolvoval tiež v Berlíne, v Lipsku a v Jene. Od r. 1885 ev. kaplán v Banskej Bystrici, od r. 1886 supľujúci prof. nem. na gym. v Nyíregyháze, farár v Birde (Rumunsko) a od r. 1899 učiteľ náb. na gym. v Kežmarku, od r. 1929 na dôchodku. Písal poviedky, básne a do novín v nem. jazyku.

9 – Živena, spolok slovenských žien a dievčat založený v r. 1869 v Turčianskom Sv. Martine. Jeho cieľom malo byť vzdelávanie slovenských žien.

10 – Asi spolužiak C. Bodického, bližšie neznáma osoba.

11 – L. Stromp.

1887, 31. 12., Hybe

Korešpondenčný listok Cyrila Bodického Jánovi Kvačalovi^a

Neviem síce, či Ta tento listok nájde, pretože si mi ani Ty, ani nikto iný nedal znat', kde si, ale preca chcem Ti aspoň privolať zo srdca: šťastlivý nový rok!

O sebe by Ti jednak nemôhol nič nového písať, i keby mal k tomu teraz času a toho navyše niet.

Srdečne Ťa pozdravuje

Tvoj

Cyrill

Hybe dňa 31. dec[embra] 1[8]87.

Písané perom.

a – Korešpondenčný listok adresovaný: Tekütetes D^É Kvacala János, lyceumi tanár Úrnak, Pozsonyban.

1929, 17. 9., Trenčianske Teplice

Pohľadnica Cyrila Bodického Jánovi Kvačalovi^a

Kochany proznacze serdeczna^b [...] ^c

Trenč. Teplice¹ 17. IX. 1929.

Spomíname Ťa a pripomíname Ti Tvoj sľub, že iste prídeš. Zajtrá si možno vyletíme na Grófovec¹ a pozajtrej bude schôdzka. Tedy príď.

Srdečný pozdravom

S. Bodický Ema Bodická Cyril Bodický M. O. Horvathvec[?]

EBF UK v Bratislave, pozostalost' J. Kvačalu, neskatalogizované, rukopis, písané obyčajnou ceruzkou.

a – Pohľadnica adresovaná: Pán Dr. J. Kvačala, profesor, Bratislava, Konventná 11.

b – Text otočený o 180°.

c – Text napísaný na ľavej strane kolmo k textu.

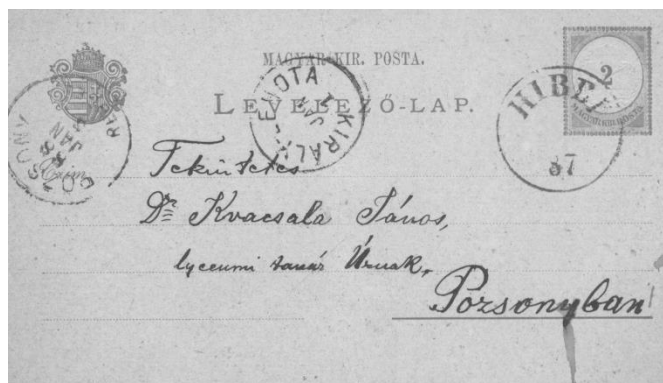
1 – C. Bodický využíval dovolenku na návštevu kúpeľov a regeneráciu. Rok predtým bol od 6. do 18. augusta v Luhačoviciach.

2 – Vrch v Strážovských vrchoch s nadmorskou výškou 557 m. n. m. Leží severne od Trenčianskych Teplíc.

Parte C. Bodického. Archív Národného biografického ústavu SNK v Martine, fond Cyril Bodický.

Podpis C. Bodického vo funkcii seniora

Korešpondenčný listok od C. Bodického J. Kvačalovi z 31. decembra 1887.

Posúdil: PhDr. Vladimír Michalička, CSc.

KONGREGÁCIA MILOSRDNÝCH SESTIER SVÄTÉHO KRÍŽA A JEJ PRÍNOS PRE ROZVOJ OŠETROVATEĽSKÉHO VZDELÁVANIA NA SLOVENSKU: 1. ČASŤ – ZALOŽENIE OŠETROVATEĽSKEJ ŠKOLY V BRATISLAVE

Lubica Ilievová – Erika Juríková

Abstrakt: Štúdiá sa zameriava na začiatky ošetrovateľského vzdelávania na Slovensku, ktoré sú spojené s Kongregáciou milosrdných sestier sv. Kríža. Prvá slovenská dvojročná ošetrovateľská škola vznikla v roku 1929 v Bratislave a vyučovať sa v nej začalo v školskom roku 1931/32. Výraznou osobnosťou od začiatku stojacou na jej čele sa stala Sr. Mária Fides Dermeková¹, ktorá svojím organizačným a pedagogickým nadaním výraznou mierou prispela k jej fungovaniu.

Kľúčové slová: Kongregácia milosrdných sestier Svätého kríža, ošetrovateľské vzdelávanie, ošetrovateľská škola v Bratislave, Jozefína Fides Dermeková.

Kongregácia milosrdných sestier Svätého kríža (krížové sestry) vznikla v roku 1856 v Ingenbohle, mestečku churského biskupstva vo Švajčiarsku. Kongregácia patrí regulovanej tretej reholi sv. Františka. Jej zakladateľom bol páter Teodózius (1808 – 1865), vlastným menom Anton Krispin Florentini, člen kapucínskej rehole a generálny vikár churského biskupstva.² Pomocou svojej sestry Bernardy Heimgartnerovej založil v Altdorfe Kongregáciu učiteľských sestier Svätého kríža z Menzingenu. Jeho snahou bolo organizovať školské vzdelávanie, predovšetkým vzdelávanie žien a pomoc chudobným. Teodózius položil základy Nemocnice Svätého kríža v Coire (Chur vo Švajčiarsku), kam pozval sestry, aby sa starali o chorých.³ Tak vznikla Kongregácia milosrdných sestier Svätého kríža s materským domom v Ingenbohle a Mária Terézia Schererová⁴ sa stala jej prvou generálnou predstavenou.

Páter Teodózius a matka Mária Terézia budovali Kongregáciu s úmyslom, aby jej členky spoločným životom slúžili Bohu, usilovali sa o kresťanskú dokonalosť zachovávaním troch evanjeliových rád, ďalej apoštolátom spočívajúcim v spravovaní škôl, v starostlivosti o chudobných a chorých, preukazovaním kresťanskej lásky vo svojej krajine alebo na misijných územiach.

Mária Terézia bližšie spoznala dnešné Slovensko v čase, keď šľachta a bohatí statkári vzniesli v 60. rokoch 19. storočia požiadavku, aby krížové sestry pôsobili v ich obciach ako ošetrovatelky a učiteľky. Vlastné usídlenie sestier Svätého kríža na Slovensku sa uskutočnilo v roku 1865 a najstaršou filiálkou krížových sestier sa stali Zlaté Moravce, kde viedli župný špitál.⁵ Neskôr sa pôsobnosť krížových sestier rozšírila na územie celého Slovenska. Slovenská provincia začala svoju činnosť 19. novembra 1927, na sviatok sv. Alžbety. Viedla

¹ Civilné meno Sr. Márie Fides Dermekovej bolo Jozefína Dermeková. Rehoľné meno Fides prijala po vstupe do Kongregácie milosrdných sestier Svätého kríža.

² HAUPTVOGLOVÁ, Mojmíra: *Dejiny Slovenskej provincie Milosrdných sestier Svätého kríža*. Trnava: Kongregácia milosrdných sestier sv. Kríža, 2008, s. 17.

³ Provincia kapucínov v Českej republike. http://www.kapucini.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=42:theodosiusflorentini&catid=62&Itemid=141 [30.04.2017].

⁴ V roku 1995 bola Mária Terézia Schererová vyhlásená za blahoslavenú.

⁵ HAUPTVOGLOVÁ, MOJMÍRA: *Dejiny Slovenskej provincie Milosrdných sestier Svätého kríža*, c. d., s. 21.

ju sr. Teodózia, prvá provinciálna predstavená.⁶ V súčasnosti tvorí provinciu 21 komunit pôsobiacich na Slovensku a dve komunity sestier medzi Slovákmi v Rumunsku. Sestry ošetrojú chorých, učia v školách, sú zapojené do služby Cirkvi. Od roku 2002 vykonávajú slovenské sestry službu aj v Rusku.⁷

Prvé kroky k založeniu školy

Myšlienkou nutnosti založiť ošetrovateľskú školu na Slovensku sa už od roku 1926 začala zaoberať práve Sr. Teodózia. K vzdelávaniu a konkrétne k ošetrovateľskému vzdelávaniu mala veľmi blízko. Už ako dvadsaťročná zastávala post učiteľky a organistky v maďarskej dedine Némerscherna a od roku 1907 pôsobila 15 rokov ako predstavená sestier ošetrovateliek v štátnej nemocnici v Bratislave, a to až do svojho menovania za komisariátnu vikárku. Potreba založiť vzdelávací ústav pre budúce ošetrovatelky súvisela aj s absenciou po slovensky hovoriacich sestier: „*Vznikom samostatnej Československej republiky v roku 1918 slovenské sestry odchádzali z Maďarska. Napriek tomu, v maďarskej provincii zostal značný počet zdatných pracovníc národnosti slovenskej, ktoré buď povinnosťami boli hatené alebo bázňou predpojaté, ako by to bolo v dospelom veku nastúpiť študentské časy a učiť sa vlastnému materskému jazyku, ktorý sme v jeho správnom znení neovládali, keďže štátnym jazykom bol jazyk maďarský*“.⁸

S cieľom naplnenia predstavy o založení školy pre budúce ošetrovatelky v Bratislave vyslala Sr. Teodózia tri sestry do ošetrovateľskej školy sestier sv. Kríža v českom Chomutove. Štúdium na tejto škole bolo pre sestry náročné, pretože sa vyučovalo v nemeckom jazyku. V roku 1928 štúdium ukončili len dve z troch vyslaných sestier. Sr. Viktória Kolárovičová nastúpila na chirurgickú ambulanciu v Štátnej nemocnici v Bratislave a Sr. Charitas Morvayová na operačnú sálu chirurgickej kliniky v tej istej nemocnici. Sr. Andrea Ciastonová štúdium neukončila, pretože ako učiteľka maďarského jazyka neovládala slovenčinu. Stalo sa tak na základe rozhodnutia Sr. Teodózie, pretože „*umienila si týmto záujmom získať učiteľku, ktorá bude chápať vážne nutnosť prehlbenia odborného vzdelania a dokonale ovláda štátny jazyk, ktorého znalosť je nevyhnutná ku prevádzaniu administratívnej školy, ktorá sa bude ďalej celou dušou venovať čo učiteľka povolaniu ošetrovateľskému*“.⁹

Jazykové a osobnostné predpoklady však splňala Fides Dermeková, a tak ju 19. 7. 1927 predstavená poverila za organizátorku plánovanej ošetrovateľskej školy Kongregácie milosrdných sestier sv. Kríža v Bratislave. Stalo sa tak napriek tomu, že vzdelanie na vykonávanie ošetrovateľského povolania nemala. Preto po schválení žiadosti generálnou predstavenou matkou Teréziou Beck nastúpila v októbri 1927 na štúdium ošetrovateľstva v Štátnej ošetrovateľskej škole v Prahe. Spolu s ňou začala študovať aj sestra Andrea Ciastonová. V Prahe mala prvý ročník ošetrovateľského štúdia opakovať a riadnym ukončením druhého ročníka si mala osvojiť štátny jazyk.

V čase odchodu oboch sestier do Prahy bola podaná žiadosť o povolenie zriadenia školy tak, aby, keď sa po skončení štúdií vrátia, bolo možné školu otvoriť. K žiadosti o povolenie bolo potrebné vypracovať štatút, učebné osnovy a určiť budovu na umiestnenie školy alebo aspoň jej plán. Vzor štatútu a osnov slovenskej provincii poskytla ošetrovateľská škola nemeckej provincie v Chomutove v nemeckom jazyku. Ich preklad do slovenského jazyka a prispôbenie miestnym potrebám zabezpečila Sr. Fides, po jazykovej stránke ich

⁶ Sr. Teodózia, vlastným menom Mária Hossová (1871 – 1935) – do kongregácie vstúpila ako pätnásťročná, sľub zložila v Choryni na Morave. Neskôr pôsobila ako provinciálna radkyňa a hlavná sestra pre ošetrovatelky.

⁷ Kongregácia milosrdných sestier Svätého kríža: <http://sestrysvkriza.sk/> [30.04.2017].

⁸ DERMEKOVÁ, Fides: *Kronika ošetrovateľskej školy 1931 – 1943*, zápis z r. 1931. Archív Kongregácie milosrdných sestier Sv. kríža v Trnave.

⁹ Tamže.

skontroloval administrátor blumentálskej fary Augustín Pozdech, ktorý dokonale ovládal nemecký jazyk a vyjadril sa, že v takomto znení môže byť materiál predložený ministerstvu.

Stavebné plány novej budovy pre ošetrovateľskú školu vypracoval Dezider Nagy¹⁰, ktorý bol zamestnancom mestského stavebného úradu v Bratislave. Budova ošetrovateľskej školy mala byť postavená na pozemku na Preys Krištofovej ulici v Bratislave¹¹. Pozemok patril sestram alžbetíňkam, s ktorými provinciálka Teodózia Hosssová rokovala o predaji pozemku. Napriek sľubným rokovaniam z dôvodu nesúhlasu niektorých sestier alžbetíniiek sa predaj pozemku neuskutočnil. V snahe zamedziť predaju žiadali totiž sumu, ktorú Kongregácia sestier Sv. kríža nebola schopná zaplatiť.

Napriek problémom so zabezpečením priestorov pre výučbu bola prvá dvojročná Ošetrovateľská škola na Slovensku zriadená výnosom Ministerstva verejného zdravotníctva a telesnej výchovy č. 4350/1929 zo dňa 15. 3. 1929. O povolenie zriadiť ošetrovateľskú školu sa v Prahe zaslúžil najmä JUDr. Richard Bébr, sekčný šéf Ministerstva verejného zdravotníctva a telesnej výchovy. Povolenie podpísal minister verejného zdravotníctva a telesnej výchovy Jozef Tiso¹² a štát prisľúbil kongregácii neodkladne poskytnúť na výstavbu školy 500 000 korún.

Keďže kongregácia napriek povoleniu zriadiť ošetrovateľskú školu nedisponovala pozemkom, na ktorom by mohla začať s výstavbou, Sr. Fides prevzala 29. 10. 1929 úrad predstavenej sestier ošetrovateliek v Štátnej nemocnici v Bratislave.¹³ Vďaka tomu sa mala možnosť zoznámiť s činnosťou sestier v nemocnici a spoznať lekárov, ktorí mali neskôr vyučovať na ošetrovateľskej škole. Zároveň v roku 1931 prevzala vedenie ošetrovateľského kurzu sestier sv. Kríža. Išlo o tzv. druhý štátny ošetrovateľský náukobeh, ktorý prebiehal od 3. februára do 9. júna 1931 a bol ukončený záverečnou štátnou skúškou. Predsedom skúšobnej komisie bol samotný odborový prednosta ministerstva verejného zdravotníctva a telesnej výchovy v Prahe JUDr. Rudolf Bébr. Kurzu sa zúčastnilo a úspešne ho ukončilo 20 milosrdných sestier a 40 civilných ošetrovateliek. Vedenie Štátnej nemocnice v Bratislave vyslovilo provinciálnej predstavenej vďaka za to, že kurz viedla Fides Dermeková, ktorá celé učivo zosumarizovala a rozšírila.¹⁴

Otvorenie ošetrovateľskej školy

Na základe úspešne ukončeného ošetrovateľského kurzu a preukázaných organizačných i pedagogických schopností generálna predstavená Kongregácie milosrdných sestier sv. Kríža Terézia Beck vyslovila želanie otvoriť ošetrovateľskú školu v Bratislave už v roku 1931. A tak provinciálna predstavená Sr. Teodózia poverila Fides Dermekovú, aby zorganizovala otvorenie ošetrovateľskej školy so začiatkom vyučovania už v školskom roku 1931/32.

Otvorenie ošetrovateľskej školy bolo kladne komentované aj v odbornej tlači. V časopise Československá nemocnica sa okrem iného uvádza: *“od sriadenia tejto školy ošetrovateľskej môžeme právom veľmi mnoho očakávať, nakoľko bude to jediná škola na Slovensku svojho druhu, a mimo pražskej štátnej dvojročnej ošetrovateľskej školy nebude mať párnika v našej republike čo do rozsahu a materiálu učobného. Zárukou tohto sú*

¹⁰ Plány sa zachovali v Archíve Kongregácie milosrdných sestier Sv. Kríža v Trnave.

¹¹ V súčasnosti ide o Hviezdoslavovo námestie v Bratislave.

¹² Funkciu ministra verejného zdravotníctva a telesnej výchovy zastával od 15.1.1927 – 8.10.1929. In: Falisová, Anna: Zdravotníctvo na Slovensku v medzivojnovom období. Bratislava: Veda, 1999. s. 203

¹³ Štátna nemocnica v Bratislave patrila medzi najväčšie liečebné ústavy v období prvej Československej republiky. Nemocnica plnila zároveň aj funkciu klinického pracoviska pre Lekársku fakultu Univerzity Komenského. In Falisová, Anna: Zdravotníctvo na Slovensku v medzivojnovom období, c. d., s. 132.

¹⁴ DERMEKOVÁ, Fides: Kronika ošetrovateľskej školy 1931 –1943, zápis z r. 1931.

*prednášajúci profesori a docenti lekárskej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave“.*¹⁵ V správe sa ďalej píše, že absolventky tejto ošetrovateľskej školy budú mať prednosť pri obsadzovaní miest v štátnych, krajinských, mestských, verejných a súkromných nemocniciach, ak sa preukážu diplomom z tejto školy.

Pred samotným otvorením školského roka bolo nevyhnutné preukázať Ministerstvu verejného zdravotníctva a telesnej výchovy splnenie viacerých požiadaviek, ktoré sa týkali teoretickej a praktickej činnosti budúcej ošetrovateľskej školy.

Prvou požiadavkou bolo deklarovanie vhodných priestorov k dočasnému umiestneniu školy, keďže vlastné priestory k dispozícii neboli. Na tieto účely bol zrenovovaný provinčný dom krížových sestier na Hviezdoslavovom námestí č. 27. Renovácia sa zrealizovala ešte v lete 1931 a stála 54 tisíc korún, k tomu drobné opravy za 12 tisíc korún. Prestavbu budovy, ktorá sa začala 1. 7. 1931 a skončila v septembri toho istého roka, dostal ako zákazku staviteľ Štefan Elefanti¹⁶ z firmy Weisz a Elefanti, podnikateľstvo stavieb.¹⁷ V rámci prestavby bol do budovy zavedený telefón a prednášková miestnosť bola provízorne zariadená 25 stoličkami, tabuľou, kreslom a obrazovou výzdobou. Písací stroj a písací stolík dodalo Provincálne predstavenstvo z Podunajských Biskupíc.

Druhou požiadavkou bolo mať k dispozícii prednáškové miestnosti v priestoroch Štátnej nemocnice v Bratislave. Súhlas na ich používanie na vzdelávanie budúcich ošetrovateľiek poskytlo Ministerstvo verejného zdravotníctva a telesnej výchovy aj riaditeľstvo Štátnej nemocnice v Bratislave.

Poslednou podmienkou pre otvorenie ošetrovateľskej školy bolo, na základe už schválenej osnovy školy z roku 1929, predostrieť návrh na odborného riaditeľa školy, učiteľského zboru a podrobný rozvrh „praktikovania žiakov“ v 2. ročníku štúdia. Podľa platných predpisov sa odborným riaditeľom ošetrovateľskej školy mal stať riaditeľ nemocnice, ku ktorej bola škola pričlenená, v tomto prípade to bola Štátna nemocnica v Bratislave. Avšak riaditeľ štátnej nemocnice v tom čase vykonával poslaneckú funkciu a jeho zástupca profesor František Prokop, prednosta Ústavu súdnej patológie, ju pre nedostatok času odmietol. Uvažovalo sa aj o profesorovi Jozefovi Baborovi, prednostovi biologického ústavu, v jeho neprospech však zavážilo odborné zameranie vzdialené od praktického vzdelávania budúcich ošetrovateľiek. Preto na pozíciu odborného riaditeľa navrhla Sr. Teodózia doc. Ludovíta Valacha z Internej kliniky Štátnej nemocnice v Bratislave, vtedajšieho asistenta profesora Kristiána Hyneka.¹⁸ Docent Valach ponuku prijal, riaditeľstvo Štátnej nemocnice v Bratislave súhlasilo s návrhom a zaslalo požiadavku na jeho schválenie za odborného riaditeľa Ministerstvu verejného zdravotníctva a telesnej výchovy v Prahe.

V čase prestavby budovy pre dočasné umiestnenie ošetrovateľskej školy bol zaslaný kongregáciám, ktoré sa zaoberali ošetrovateľstvom, oznam o otvorení ošetrovateľskej školy. Do 1. ročníka sa prihlásilo 12 sestier z Kongregácie milosrdných sestier Sv. kríža a 3 z Kongregácie milosrdných sestier sv. Vincenta z Rožňavy. O vzdelávanie v ošetrovateľskej škole mali záujem aj iné kongregácie, ale keďže ich členky nemali požadované vzdelanie, žiadosť o štúdium im bola odložená na budúce roky.

¹⁵ Československá nemocnice, roč. 1, číslo 1, 1. 5. 1931, s. 256.

¹⁶ DERMEKOVÁ, Fides: *Kronika ošetrovateľskej školy 1931 – 1943*, zápis z r. 1931.

¹⁷ Firma Weisz a Elefanti, podnikateľstvo stavieb, patrila medzi nemecké, maďarské a židovské stavebné podniky v Bratislave, založené po roku 1918. Hallon, Ľudovít.: *Stavebníctvo a staviteľské podnikanie na Slovensku 1918 – 1938*. In *Verbum Historiae*, Bratislava, 2015, s. 22.

¹⁸ Ľudovít Valach (1893 – 1941), rádiológ, zakladateľ a priekopník rádioterapie. Pôsobil na Internej klinike u prof. Kristiána Hyneka. Bol prednostom Rádioterapeutického ústavu Lekárskej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. V roku 1931 zriadil „rádiové emanatórium“. Bol predsedom spolku Protirakovinovej spoločnosti. Venoval sa osvetovej činnosti.

V októbri 1931 priniesol riaditeľ Valach z Prahy ústnu informáciu o povolení otvorenia ošetrovateľskej školy v Bratislave. Škola mohla byť otvorená i bez písomného vyrozumienia Ministerstva verejného zdravotníctva a telesnej výchovy v Prahe, ktoré malo byť doručené kongregácii neskôr. Písomné vyjadrenie Ministerstva verejného zdravotníctva a telesnej výchovy v Prahe o otvorení ošetrovateľskej školy bolo doručené riaditeľstvu Štátnej nemocnice v Bratislave 23. 10. 1931. Ministerstvo schválilo otvorenie školy 1. 11. 1931, celkový rozsah praktického výcviku a doc. Ľudovíta Valacha ako odborného riaditeľa. Vedením školy bola poverená Sr. Fides Dermeková, pomáhala jej Sr. Andrea Ciastonová, s ktorou navštevovali ošetrovateľskú školu v Prahe a ktorá absolvovala skúšku učiteľskej spôsobilosti.

Slávnostné otvorenie ošetrovateľskej školy Kongregácie milosrdných sestier Sv. kríža sa uskutočnilo 2. 11. 1931. Išlo o neoficiálny začiatok, keď sa prvýkrát v zborovni školy stretol so zamestnancami riaditeľ, ktorý vzdelávaciu inštitúciu slávnostným príhovorom otvoril. Slávnosti sa zúčastnila provinciálna predstavená Sr. Teodózia v sprievode provinciálnej prefektky Sr. Adely Stögerovej. Prítomní boli aj profesor Zdeněk Frankenberger, prednosta anatomického ústavu Univerzity Komenského v Bratislave, Alexander Baranský, šéflekár Štátnej nemocnice v Bratislave, Martin Binder, ekonomický riaditeľ a správca Štátnej nemocnice v Bratislave a iní významní hostia. Keďže písomné povolenie otvoriť školu dostala kongregácia až v priebehu školského roka, oficiálne otvorenie školy sa za účasti vládneho radcu Dr. Gejzu Mitického uskutočnilo až o rok neskôr, 8. 10. 1932. Otvorenie ošetrovateľskej školy v Bratislave bolo pre slovenskú provinciu Kongregácie milosrdných sestier Sv. kríža významnou udalosťou aj v kontexte osláv 700-ročnej pamiatky smrti sv. Alžbety, patrónky slovenskej provincie Kongregácie.¹⁹

Prvé roky existencie školy

Uchádzačky (a v neskorších rokoch aj uchádzači) o štúdium ošetrovateľstva museli spĺňať pomerne prísne podmienky: vekové rozmedzie bolo stanovené na 16 až 30 rokov, povinnosťou bolo absolvovanie meštianskej školy, príp. ďalšie vzdelanie. Najlepšie sa osvedčila práve tzv. meštianka kombinovaná s dvojročnou rodinnou alebo obchodnou školou. Pri posudzovaní fyzickej spôsobilosti sa kládol dôraz na „zodpovedajúci vzrast, správny vývin a zdravý normálny základ“.²⁰ Z hľadiska duševnej stránky kongregácia prijímala na štúdium len také svoje členky, ktorých charakter bol „súci k ošetrovaniu chorých“, o čom sa presvedčili predškolským zadelením do nemocnice. V prípade civilných žiadateliek sa vedenie školy informovalo u riaditeľov škôl, ktoré absolvovali.

Vyučovanie sa začalo 4. novembra 1931. Do prvého ročníka nastúpilo 15 žiakov vo veku od 18 do 27 rokov. Na škole začali vyučovať najväčšie lekárske kapacity svojej doby. Prvé prednášky profesora Zdeňka Frankenbergera²¹ boli z anatómie. Súčasne sa začali prednášky z hygieny, ktoré viedol profesor Stanislav Ružička.²² Na základe žiadosti kongregácie aj ostatné predmety zabezpečovali profesori, docenti a asistenti z Lekárskej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Začiatkom decembra 1931 sa konali prednášky

¹⁹ DERMEKOVÁ, Fides. *Kronika ošetrovateľskej školy 1931 – 1943*, zápis z r. 1931. Archív Kongregácie milosrdných sestier Sv. kríža v Trnave.

²⁰ DERMEKOVÁ, Fides. *Kronika ošetrovateľskej školy 1931 – 1943*, zápis z r. 1934. Archív Kongregácie milosrdných sestier Sv. kríža v Trnave.

²¹ Zdeněk Frankenberger (1892 – 1966), absolvent Lekárskej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe, ktorý v rokoch 1922 – 1939 pôsobil na Lekárskej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Venoval sa fyziológii a embryológii, je autorom knižných prác a viac ako 200 odborných štúdií.

²² Stanislav Ružička (1872 – 1946), český profesor hygieny. Začiatkom 20. rokov 20. storočia bol dekanom a prodekanom Lekárskej fakulty UK v Bratislave a zároveň v r. 1920 – 1938 viedol Hygienický ústav v Bratislave. Jeden zo zakladateľov vedy o správnom fyziologickom spôsobe života človeka, eubiotiky.

z fyziológie a patológie. Fyziológiu prednášal profesor Vilém Hons²³ a patológiu profesor Ján Lukeš²⁴. Predstavenstvo kongregácie požiadalo taktiež o povolenie uskutočňovať praktické cvičenia v ústavnej kuchyni.

Súčasne s prednáškami v ošetrovateľskej škole bol v Štátnej nemocnici v Bratislave otvorený III. štátny ošetrovateľský kurz²⁵, ktorý trval od 3. 11. 1931 do 20. 3. 1932. Kongregácia dostala písomné oznámenie o prijatí 30 sestier a kandidátok, ktoré mali tento štátny náukobeh navštevovať. Kurz, už ako riaditeľka ošetrovateľskej školy, viedla Fides Dermeková, ktorá zároveň prednášala techniku ošetrovania v rozsahu 40 hodín. Po jeho ukončení sa mohla začať intenzívnejšie venovať ošetrovateľskej škole.

V prvom roku sa žiačky venovali takmer výlučne teórii, s výnimkou praktických výkonov v ošetrovateľských technikách, masážam či rôznym fyzioterapeutickým zákrokom, nie však pri pacientovom lôžku. Za dvojročné vzdelávanie sa platilo školné mesačne 200 korún, spoplatnený bol aj pobyt na internáte mesačne sumou 300 korún, v čom bolo zahrnuté bývanie, strava a svetlo. Štipendiá sa neposkytovali a skúšobná doba bola 3 mesiace.

V druhom roku prevažovala praktická výučba a teória len v obmedzenej miere. Verejnému zdravotníctvu a zdravotným výkonom sa venovalo 20 hodín, administratíve 15 hodín, dejinám ošetrovateľstva a etike 20 hodín, občianskej náuke 10 hodín. Žiačky vykonávali prax v rozsahu troch mesiacov na internej klinike, na ambulancii, na fyzikálnej terapii, v laboratóriu, na izbách pacientov a na infekčnom oddelení. Ďalšie tri mesiace praxovali na chirurgii, a to na ambulancii, na operačnej sále a na izbách pacientov. Ďalej absolvovali prax na detskej klinike, konkrétne na dojčenskom oddelení štyri týždne, v dietetickej kuchynke dva týždne a takú istú dobu na detskom oddelení. Nakoniec ich čakala štvortýždňová prax na očnej klinike, dvojtýždňová na gynekológii, toľko isto na krčnej a kožnej klinike. Dozor nad žiačkami mali vedúce sestry každej kliniky.

Pracovná doba žiačok trvala dopoludnia od 7. hod. do 12. hod., popoludní od 15. do 18.30 hod. Nočné služby mali striedavo na každom oddelení dvakrát do týždňa od 7. hod. večer do 7. hod. ráno. Po ukončení 1. ročníka mali nárok na desaťdňové prázdniny. O telesnú výchovu poslucháčok sa starala škola vychádzkami a výletmi do prírody.²⁶

Prednášky prvého ročníka v ošetrovateľskej škole sa skončili 28. júna 1932. Krížové sestry po skončení školského roka vypomáhali v nemocnici, kandidátky odcestovali na krátku dovolenku domov. Sr. Andrea Ciastonová pomáhala na internej ambulancii v štátnej nemocnici. Začiatkom augusta 1932 boli žiačky zadelené na praktické cvičenia na jednotlivé kliniky v štátnej nemocnici v Bratislave.

Koncom augusta 1932 boli do ošetrovateľskej školy povolané nové žiačky. Po pomerne náročnej lekárskej prehliadke boli uznané za spôsobilé k prijatiu do 1. ročníka v ošetrovateľskej škole. Do 1. ročníka v školskom roku 1932/33 nastúpilo 10 členiek Kongregácie milosrdných sestier sv. Kríža, 2 sestry františkánky a 3 civilné žiačky. Začiatok

²³ Vilém Hons (1890 – 1969), český profesor fyziológie výživy, ktorý skúmal výživové hodnoty potravín a ich vplyv na zdravie človeka. Stál na čele Fyziologického ústavu UK v r. 1930 – 1938. Okrem vedeckej literatúry je autorom popularizačných príručiek o správnej výžive.

²⁴ Jan Lukeš (1885 – 1958), český patológ a imunológ, v r. 1927 – 1938 vedúci Ústavu patologickej anatómie, histológie a bakteriológie Lekárskej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

²⁵ Ošetrovateľské kurzy boli v Československej republike konané už r. 1930 v štátnych nemocniciach v Bratislave, Košiciach, Žiline, Mukačeve, vo všeobecnej nemocnici v Prahe a v štátnom Šrobárovom detskom ústave v Smokovci. Išlo o kurzy pre pomocné ošetrovateľky, ktoré sa konali na základe § 57 vládneho nariadenia zo dňa 17. 4. 1927, č. 22 sb. Z. a n. Výnosom č. 32739 z 5. 1. 1931, zriadilo Ministerstvo verejného zdravotníctva a telesnej výchovy druhý ošetrovateľský kurz, ale už len v nemocniciach v Bratislave a v Košiciach. Československá nemocnice, roč. 1, č. 1, 1. 5. 1931, s. 60.

²⁶ DERMEKOVÁ, Fides. *Kronika ošetrovateľskej školy 1931 – 1943*, zápis z r. 1934. Archív Kongregácie milosrdných sestier Sv. kríža v Trnave. Informácie o podmienkach prijatia a prevádzke školy v prvých rokoch predniesla Fides Dermeková na 1. konferencii vedúcich činiteľov ošetrovateľských škôl v Prahe v roku 1934.

nového školského roka bol stanovený na 1.10.1932. Škola mala v tom čase vlastnú, moderne zariadenú poslucháreň, ale zároveň mala k dispozícii posluchárne jednotlivých kliník a ústavov Lekárskej fakulty Univerzity Komenského. Disponovala vlastnými učebňami, laboratóriami, študovňami a postupne zariaďovala kabinet s výučbovými pomôckami pre ošetrovateľské techniky a odborné knižnice. Na začiatku slúžili pri prednáškach klinické preparáty, anatomické obrázky a knižnica.

28.9.1932 dostala ošetrovateľská škola pozvánku zúčastniť sa diplomových skúšok na ošetrovateľskej škole v Prahe. Do Prahy odcestovala Sr. Fides Dermeková, Sr. Andrea Ciastonová a riaditeľ ošetrovateľskej školy doc. Ľudovít Valach. V podstate prvýkrát mali možnosť vidieť priebeh záverečných skúšok z pohľadu učiteľov a získať tak skúsenosti pre skúšky, ktorých organizácia ich koncom školského roka prvýkrát čakala aj v Bratislave. Zároveň 8.10.1932 navštívili ošetrovateľskú školu v Chomutove.

Prvé záverečné diplomové skúšky sa na základe výnosu Krajinského úradu v Bratislave č. 111.862/11/1932 uskutočnili 12. – 13. júna 1932. Pred nimi dostali žiačky štvortýždňové študijné voľno. Predsedom komisie bol vládny radca Dr. Gejza Mitický, predseda zdravotného oddelenia Krajinského úradu. Vedomosti žiačok preskúšali piati profesori-examinátori profesor Vilém Hons, pediater profesor Alojz Chura²⁷, šéflekár Alexander Baranský, docent Ľudovít Valach a profesor Konštantín Čársky. Najskôr sa 12. júna 1932 konala na detskej klinike teoretická a praktická skúška z ošetrovania detí v dojčenskom veku a z detských chorôb, následne praktická skúška z techník ošetrovania a popoludní z chirurgie.

Na ďalší deň sa uskutočnili teoretické skúšky, ktorých sa zúčastnila aj provinciálna predstavená. Žiačky v rámci náročných skúšok odpovedali na otázky z anatómie, fyziológie, techník ošetrovateľstva, z internej medicíny a dieticy, patológie, infekčného lekárstva, farmakológie, chirurgie, gynekológie a pôrodnictva, ušného, nosného a krčného lekárstva, ale aj na otázky zamerané na problematiku dojčenského veku a detských chorôb, administratívy, verejného zdravotníctva a sociálnej starostlivosti, hygieny a občianskej náuky. Budúce diplomové ošetrovateľky museli poznať odpovede na otázky napr. čo sa deje s mŕtvolou uloženou v zemi, kto bojuje proti pohlavným chorobám, ako sa odstraňuje pevný odpad, aký je význam tlaku vzduchu a koľko ho spotrebujú pacienti, ako poškodzuje alkoholizmus potomstvo a ako sa treba starať o duševne úchylnú mládež.²⁸

Popoludní druhého skúšobného dňa riaditeľ Ľudovít Valach vyhlásil výsledky: 12 žiačok skončilo s výsledkom veľmi dobrým, 3 žiačky s výsledkom dobrým. Dr. Gejza Mitický odovzdal 15 absolventkám diplomy a predniesol krátku reč k už diplomovým ošetrovateľkám. Historická výnimočnosť udalosti spočívala v tom, že sa prvýkrát konali záverečné diplomové skúšky na prvej ošetrovateľskej škole na Slovensku.²⁹

Ešte v decembri 1932 navštívila bratislavskú školu Sr. Alexandrina Brömse, generálna delegátka z Ingenbohle, ktorá vedeniu oznámila, že pre potreby školy môžu zakúpiť vhodnú dvojposchodovú budovu na ulici Františka Gyurikoviča č. 14 – 16.³⁰ Ošetrovateľská škola sa do týchto priestorov presťahovala v roku 1933 a Sr. Fides Dermeková bola 9. 8. 1933 menovaná za jej predstavenú. Presťahovaním do nových priestorov sa škola mohla naplno rozvíjať ako vzdelávacia inštitúcia pre výchovu budúceho ošetrovateľského dorastu. Postupne

²⁷ Alojz Chura (1899 – 1979), lekár-pediater, v r. 1933 – 1945 prednosta Kliniky pre choroby detskej Lekárskej fakulty UK v Bratislave, neskôr primár detského oddelenia v Trenčíne. Patrí k zakladateľom slovenskej pediatrie.

²⁸ Priebeh a výsledky skúšok boli podrobne zaznamenané v protokole. MVSR, Štátny archív v Bratislave, fond Ošetrovateľská škola v Bratislave, inv. č. Š 6668.

²⁹ Po skončení skúšok sa absolventky s pedagógmi vyfotografovali na dvore dočasnej budovy ošetrovateľskej školy. Na rozlúčku dostala každá absolventka bielu ružu a nezábudku.

³⁰ V súčasnosti je to Leškova ulica.

sa stabilizovalo jej personálne zázemie aj materiálne vybavenie. Okrem iného sa intenzívnejšie začala budovať žiacka³¹ aj učiteľská³² knižnica, ktorých fond obsahoval predovšetkým odbornú lekársku literatúru, fakticky zhodnú s výučbovými materiálmi pre medikov.

Absolventky ošetrovateľskej školy získali aj vďaka premyslenému a široko koncipovanému, metodicky prepracovanému systému vzdelávania a pod praktickým vedením Sr. Fides prestíž, ktorá im umožňovala zamestnať sa nielen v štátnych, župných a krajinských nemocniciach, ale i v privátnom sektore. Vyhľadávané boli aj pre skúsenosti na operačných sálach, ktoré nadobudli počas praxe.³³ Ich charakteristickým znakom sa stali profesijné ošetrovateľské odznaky, ktoré dostali po úspešnom ukončení školy spolu s diplomami.³⁴

Jozefína Dermeková, sestra Fides

S osobnosťou Jozefíny Fides Dermekovej sa spája niekoľko prvenstiev. Ako absolventka pražskej ošetrovateľskej školy bola nielen prvou riaditeľkou prvej ošetrovateľskej školy na Slovensku, ale zároveň priekopníčkou ošetrovateľského vzdelávania na Slovensku.

Jozefína Dermeková sa narodila 18. februára 1900 v Brodskom pri Kútoch. Ako dvanásťročné dievča prejavila záujem o prijatie do Kongregácie milosrdných sestier sv. Kríža, na čo sa pripravovala v Žambéku, v dnešnom Maďarsku. V tomto období vyniklo jej nadanie pre štúdium, a preto ju predstavení poslali študovať učiteľstvo do Bratislavy. Po skončení pôsobila ako učiteľka na škole v Pečaňadoch v okrese Piešťany, kde sa prejavil jej vzťah k mladým a k rešpektovaniu ich individuality, o čom vypovedajú zápisky v jej duchovnom denníku: „*Hovoriť k mladým ľuďom spôsobuje radosť. Viesť ich k méte po rôznych cestách v súlade s povahami a sklonmi. Priblížiť sa k nim s rastúcou oddanosťou v hodinách nepokoja, únavy a blúdenia. Priateľsky im poradiť v ťažkých chvíľach kríz nie je prázdnu autoritou rokov alebo osobnou skúsenosťou, ktorá je pre iných skoro vždy neužitočná, ale porozumením, čo vychádza zo srdca*“.³⁵

V roku 1927 ju predstavená povolala do Bratislavy, aby začala s prípravou založenia a otvorenia plánovanej ošetrovateľskej školy. Následne získala vzdelanie pre profesionálne ošetrovateľstvo na Štátnej ošetrovateľskej škole v Prahe. Hneď po jej absolvovaní začala viesť prvý štátny kurz pre ošetrovateľky v Bratislave. V rokoch 1931 až 1950 bola riaditeľkou prvej slovenskej ošetrovateľskej školy v Bratislave, ktorej zriaďovateľom bola Slovenská provincia milosrdných sestier sv. Kríža. Po zatvorení školy zásahom politickej moci odišla spolu s inými sestrami do Zlatých Moraviec, kde po dlhotrvajúcich zdravotných ťažkostiach 21. apríla 1957 zomrela a pochovali ju na miestnom cintoríne.

Základným prameňom informácií o okolnostiach založenia ošetrovateľskej školy, problémoch s jej materiálnym a personálnym zabezpečením je kronika, ktorú počas dvadsaťročnej existencie školy písala práve Sr. Fides. Po jej smrti sa o kroniku starala Sr. Elena Hrabková (11. 8. 1921 – 21. 11. 2016), ktorá bola poslednou žijúcou absolventkou bratislavskej ošetrovateľskej školy. Sestra Elena mala za úlohu kroniku ukrývať a chrániť

³¹ Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky (ďalej MVSR), Štátny archív v Bratislave, fond Ošetrovateľská škola v Bratislave, inv. č. Š 6664. Katalóg žiackej knižnice obsahuje 197 knižničných jednotiek.

³² MVSR, Štátny archív v Bratislave, fond Ošetrovateľská škola v Bratislave, inv. č. Š 6665. Katalóg učiteľskej knižnice počíta spolu 190 knižničných jednotiek.

³³ Pôsobili napr. na operačnej sále trnavskej nemocnice, kde zaúčali ďalšie sestry. ILIEVOVÁ, E. – JURÍKOVÁ, E. *Pôsobenie Milosrdných sestier Svätého kríža v chirurgickej operačnej sále Trnavskej nemocnice v kontexte dejín ošetrovateľstva*. In *Studia Capuccinorum Boziniensia II*. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2016, s. 88 – 99.

³⁴ KOZOŇ, V. et al. *Ošetrovateľstvo – 50 rokov univerzitného vzdelávania na Slovensku*. Wien : ÖGVP Verlag, 2012, s. 18.

³⁵ HAUPTVOGLOVÁ, M.: *Dejiny Slovenskej provincie Milosrdných sestier Svätého kríža*, s. 312.

v čase po 2. svetovej vojne aj v dobe nastupujúceho socializmu. V súčasnosti sa kronika nachádza v archíve provinciátu Kongregácie milosrdných sestier Svätého kríža v Trnave a je vzácnym prameňom k dejinám školy a ošetrovateľského vzdelávania na Slovensku.³⁶

Príspevok je súčasťou riešenia projektu *Činnosť a prínos Kongregácie Milosrdných sestier Svätého Kríža v ošetrovateľskom vzdelávaní – koncepčné a metodologické prístupy v historickom výskume*.

RESUME

Príchod Kongregácie milosrdných sestier sv. Kríža na územie dnešného Slovenska v roku 1865 súvisel s požiadavkou o starostlivosť o vzdelávanie mládeže a o chorých. Prvým pôsobiskom svätokrížskych sestier, ktoré spadali pod maďarskú provinciu, boli Zlaté Moravce, kde viedli župný špitál. Po vzniku Československej republiky a následne slovenskej provincie kongregácie, ktorej prvou predstavenou sa stala sr. Teodózia Hossová, vyvstala potreba organizovaného ošetrovateľského vzdelávania pre personál nemocníc a sociálnych ústavov rôznych typov. V roku 1929 bola zriadená prvá slovenská ošetrovateľská škola v Bratislave, na čele ktorej stála sr. Fides Dermeková. Po splnení stanovených požiadaviek bola v roku 1931 aj otvorená. V prvom školskom roku 1931/32 ju navštevovalo 15 žiačok, príprava mala teoretický charakter a prednášky viedli pedagógovia z Lekárskej fakulty Univerzity Komenského. V druhom roku dvojročného štúdia sa vzdelávanie zameriavalo hlavne na praktické cvičenia na jednotlivých klinikách a ambulanciách Štátnej nemocnice v Bratislave. Prvý cyklus úspešne ukončili všetky žiačky záverečnou skúškou pred komisiou v júni 1933. Úspech ošetrovateľskej školy počas jej 20-ročnej existencie garantovala osobnosťou a organizačnými schopnosťami riaditeľka Fides Dermeková, priekopníčka ošetrovateľského vzdelávania na Slovensku.

Zoznam použitej literatúry

Pramene

DERMEKOVÁ, Fides: *Kronika ošetrovateľskej školy 1931 – 1943*. Archív Kongregácie milosrdných sestier Sv. kríža v Trnave.

Stavebné plány ošetrovateľskej školy. Archív Kongregácie milosrdných sestier Sv. kríža v Trnave

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. Štátny archív v Bratislave, fond Ošetrovateľská škola v Bratislave, inv. č. Š 6664.

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. Štátny archív v Bratislave, fond Ošetrovateľská škola v Bratislave, inv. č. Š 6665.

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. Štátny archív v Bratislave, fond Ošetrovateľská škola v Bratislave, inv. č. Š 6668.

Periodiká

Československá nemocnice, roč. 1, číslo 1, 1. 5. 1931, s. 256.

Československá nemocnice, roč. 1, č. 1, 1. 5. 1931, s. 60.

Verbum Historiae. Bratislava, roč. 3, číslo 2., 2015, s. 8 – 27. ISSN 1339-4053

Literatúra

³⁶ Informácia z rozhovoru so sestrou Lucianou z Kongregácie milosrdných sestier Svätého kríža, ktorý sa uskutočnil v Trnave v r. 2016.

FALISOVÁ, A.: Zdravotníctvo na Slovensku v medzivojnovom období. Bratislava. Bratislava: VEDA. 1999. 203 s. ISBN 80-224-0544-2
HAUPTVOGLOVÁ, M.: *Dejiny Slovenskej provincie Milosrdných sestier Svätého kríža*. Trnava: Kongregácia milosrdných sestier sv. Kríža, 2008. 334 s. ISBN 978-80-7114-711-4
ILIEVOVÁ, Ľ. – JURÍKOVÁ, E.: *Pôsobenie Milosrdných sestier Svätého kríža v chirurgickej operačnej sále Trnavskej nemocnice v kontexte dejín ošetrovateľstva*. In *Studia Capuccinorum Boziniensia II*. Kraków : Towarzystwo Słowaków w Polsce, 2016. 196 s. ISBN 978-83-7490-860-3
KOZONĚ, V. et al.: *Ošetrovateľstvo – 50 rokov univerzitného vzdelávania na Slovensku*. Wien: ÖGVP Verlag, 2012. 323 s. ISBN 978-3-9502178-6-5

Doc. PhDr. Ľubica Ilievová, PhD.

Na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave vyštudovala Odbor Pedagogika – Ošetrovateľstvo. V súčasnosti pôsobí na Katedre ošetrovateľstva na Fakulte zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity v Trnave. Je autorkou vedeckej monografie *Adaptácia nástrojov merania v ošetrovateľstve* (2015), autorkou a spoluautorkou viacerých vysokoškolských učebníc a učebných textov, riešiteľskou a spoluriešiteľkou viacerých domácich a zahraničných vedeckých projektov, členkou v redakčných radách zahraničných periodík. V rámci výskumných aktivít sa venuje histórii ošetrovateľského vzdelávania, kvalite vzdelávania a štruktúre osobnosti študentov ošetrovateľstva s akcentom na emocionalitu.

Doc. PhDr. Ľubica Ilievová, PhD.

Katedra ošetrovateľstva

Fakulta zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity

Email: lubica.ilievova@truni.sk

Doc. Mgr. Erika Juríková, PhD.

Absolvovala štúdium klasických jazykov na Trnavskej univerzite, kde pokračovala v doktorandskom štúdiu v odbore slovenské dejiny. Habilitovala sa na Komenského univerzite v Bratislave v odbore klasické jazyky. V súčasnosti pôsobí ako vedúca Katedry klasických jazykov na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity. Je autorkou vedeckej monografie *Columba laureata. Panegyrické tlače z produkcie trnavskej akademickej tlačiarne* (2014), viac ako stovky vedeckých štúdií a iných odborných a popularizačných článkov z oblasti antiky a jej recepcie v neskorších obdobiach.

Doc. Mgr. Erika Juríková, PhD.

Katedra klasických jazykov

Filozofická fakulta Trnavskej univerzity

Email: erika.jurikova@truni.sk

Posúdili: PhDr. Anna Falisová, CSc.

PhDr. Vladimír Michalička, CSc.

PRVÁ SVETOVÁ VOJNA, SLOVENSKÉ ŠKOLSTVO A VZNIK ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY

Igor Marks – Daniel Lajčin

Abstrakt: Štúdiá sa zameriava na problematiku slovenského školstva v rokoch 1914 - 1920. Všíma si situáciu a vplyv tzv. Apponyiho zákonov na kvantitatívny a kvalitatívny rozmer slovenského školstva. Stručne sa venuje perspektíve možných ústupkov a nádejí v rámci uhorskej školskej politiky pre nemaďarské národy po vypuknutí prvej svetovej vojny. Autori sa v štúdií venujú aj situácii na území Slovensku po roku 1918, sledujú problémy, ktoré bolo potrebné vyriešiť v slovenskom školstve po vzniku nového štátu, so zameraním na prevzatie slovenských škôl do správy Československej republiky. V tejto súvislosti si štúdiá všíma význam Antona Štefánka v tomto procese a jeho úlohu pri formovaní nových školských orgánov na území Slovenska.

Kľúčové slová: slovenské školstvo 1914 - 1918, ľudová škola, stredná škola, Anton Štefánek

Na úvod konštatujeme, že problematikou školstva na slovenskom území počas prvej svetovej vojny sa autori venovali len okrajovo. Objavíme množstvo odborných článkov a statí, ktoré svojim názvom naznačujú, že by sme sa v nich mohli niečo dozvedieť, opak je pravdou. Pre ilustráciu uvedieme jednu z posledných prác prof. Pšenáka¹, ktorý sa v kapitole *Slovenské školstvo a pedagogika 1901-1918* venuje hlavne analýze vtedajších platných uhorských školských zákonov. Vymedzenie a téma príslušnej kapitoly je spôsobené tým, že rok 1918 je považovaný za významný medzník vo vývoji slovenského školstva a zároveň je rokom skončenia prvej svetovej vojny. V kontexte slovenských (a československých dejín) je zároveň aj zánikom rakúsko-uhorskej monarchie, resp. vznikom Československej republiky (ďalej len CSR). Väčšina odborných prác, aj keď ich názov naznačuje, že by sa mohli venovať školstvu počas prvej svetovej vojny, rieši danú problematiku len do roku 1914, t. j. do obdobia vypuknutia prvej svetovej vojny

V podstate sa o školstve na slovenskom území v rokoch 1914 - 1918 vie toho pomerne málo. Z ďalších slovenských autorov sa okrajovo obdobiu 1914 - 1918 venovali napr. F. Bokes (1955) a M. Potemra (1978). Významnou a rozsiahlou publikáciou a často citovaným dielom je iná práca M. Potemru (1990) a to *Školstvo na Slovensku v rokoch 1901 - 1918*. Taktiež nestor slovenských dejín školstva a pedagogiky, prof. J. Mátej sa vo svojich dielach venuje uvedenej problematike len okrajovo a konkrétne nášmu obdobiu len vo vzťahu a snahám o založenie slovenského gymnázia v roku 1917 v Brezovej pod Bradlom, resp. v období 1875 - 1918.²

Určitou mierou do skúmanej problematiky prispel aj M. Kips, odborník na obdobie slovenských dejín školstva v rokoch 1848 - 1918, ktorý sa vo svojich výskumoch zamerával hlavne na slovenských študentov študujúcich v českých stredných školách (Kips, 2000).

V roku 2008 sa v Bratislave uskutočnila medzinárodná konferencia *Dejiny školstva a pedagogiky na Slovensku koncom 19. a začiatkom 20. storočia*.³ Názov konferencie napovedá, že čitateľ sa môže niečo dozvedieť aj o školstve z obdobia

¹ Pšenák, 2011, s. 11-56.

² Mátej, 1970.

³ Michalička, zost., 2008.

1914 - 1918. Príspevky sa žiaľ tejto téme venovali len okrajovo⁴, mottom konferencie bolo 100 rokov od vydania Apponyho školských zákonov.

Kusé informácie nájdeme aj v bakalárskej a diplomovej práci Lenky Frankovičovej, ktorá realizovala výskum pre obdobie 1901 - 1918 so zameraním na problematiku vydávania slovenských učebníc v tomto období. Výsledky svojho výskumu prezentovala napr. v krátkej štúdiu *Vydávanie slovenských učebníc na pozadí maďarizácie 1901 - 1918*.⁵

Podstatné informácie, ktoré mapujú situáciu najmä v českých krajinách, obsahuje publikácia z konferencie *Škola a Veľká válka* (2014), ktorú organizovalo *Muzeum Komenského v Přerově*. Príspevky v danej publikácii sú však zamerané prevažne na konkrétny región, typ školy alebo osobnosť.

Uvedený prehľad je len stručným výpočtom a zároveň poskytuje historikom školstva a pedagogiky široké pole neprebádanej oblasti.

Štúdia si dáva za cieľ pripomenúť a analyzovať situáciu v slovenskom školstve na sklonku prvej svetovej vojny z rôznych uhlov a taktiež priblížiť osobné spomienky Antona Štefánka ako „budovateľa“ slovenského školstva obdobia tesne po vzniku ČSR.

Východiskový stav slovenského školstva pred a počas prvej svetovej vojny bol daný maďarizačnými tendenciami, ktoré vyústili do tzv. Apponyho zákonov v roku 1907. Školské zákony z druhej polovice 19. storočia boli prijaté s cieľom premeniť mnohorečové Uhorsko na jednorečový maďarský štát. Napriek tomu, že zo stredného a vysokého školstva úplne vymizol slovenský jazyk a slovenské povedomie bolo potláčané, kvantitatívne ukazovatele z prelomu 19. a 20. storočia nepreukázali také výsledky, aké by si uhorská vláda želala.⁶ Aj z toho dôvodu bola maďarská štátna idea ťažko uskutočniteľná. Z uvedeného dôvodu sa rozhodla vtedajšia uhorská vláda prijať spomínané tzv. Apponyho zákony. XXVII. zákonný článok z roku 1907 presadil definitívne maďarský jazyk do slovenských škôl takým spôsobom, aby žiaci 4. ročníka dokázali vyjadriť svoje myšlienky v maďarskom jazyku v ústnej i písomnej podobe.

Zrejmy vplyv uhorských školských zákonov za posledných cca 50 rokov sa odzrkadlil aj na počte škôl so slovenským a maďarským vyučovacím jazykom. V roku 1913 bolo na území Slovenska len 354 ľudových škôl so slovenským vyučovacím jazykom, maďarčina sa však vyučovala až na 3.478 školách. Napr. v porovnaní s rokom 1876 klesol počet slovenských škôl šesťnásobne.⁷

V roku 1914 bolo slovenských ľudových škôl 365 (2,1%), na jar 1918 bolo v Uhorsku z 3.641 ľudových škôl už iba 140 slovenských a v 186 sa vyučovalo dvojrečovo.⁸ V tejto situácii sa predstavitelia slovenskej inteligencie nedokázali zmobilizovať. Východiskom a záchranou sa však stal rok 1918, ktorý umožnil Slovensku vstúpiť do nového štátneho celku s nádejou začať budovať nové slovenské školstvo z kvalitatívneho aj kvantitatívneho hľadiska.

Napríklad školský program Slovenskej národnej strany z roku 1914 môžeme chápať ako súhrn zovšeobecneného pohľadu na vývin, dobovú situáciu slovenského školstva a z nich vyplývajúce slovenské národné požiadavky na školskom poli. Program pôsobí dojemom mozaiky, v ktorej sa podáva vývoj problémov slovenského školstva od polovice 19. storočia, kritika školskej politiky maďarských vlád a z nich vyplývajúce slovenské národné požiadavky na školskom poli.⁹

⁴ napr. Podrimavský, s. 7-15, Kips, s. 16-25; Kips, s. 57-64; Kázmerová, s. 183-191 a i.

⁵ Frankovičová, 2012.

⁶ pozri napr. Frankovičová, 2012, s. 36; Potemra, 1990.

⁷ Frankovičová, 2012, s. 37.

⁸ Pšenák, 2011, s. 16.

⁹ Kips, 2000.

Po vypuknutí prvej svetovej vojny sa uhorská školská politika už markantne nemenila. Uhorské vládne kruhy sa pokúsili získať sympatie a podporu nemaďarskej buržoázie pre svoju vojnovú politiku napríklad aj značnými ústupkami v školskej politike. Malým príznakom v tomto smere bolo nariadenie uhorského ministra školstva a kultu J. Jankovicha z 13.8.1914. Podľa spomínaného nariadenia existovala možnosť vyučovať v ľudových školách aj jazyk príslušnej národnosti v prvej a druhej triede, a to ako pomocný vyučovací jazyk, ale len vtedy, ak aspoň 1/8 žiakov bola nemaďarská a učiteľ ovládal ich reč. V tretej až piatej triede sa mohla národnostná reč vyučovať ako predmet, ak aspoň 1/3 žiakov patrila k nemaďarskej národnosti.¹⁰

Podľa inej legislatívy sa umožňovalo vyučovať náboženstvo v materinskej reči žiakov v ľudových školách všetkých druhov. Krátko pred vojnou, v máji 1914, sa v tlači objavili správy, že minister Jankovich povolil vyučovanie náboženstva v národných školách v materinskom jazyku. Toto nariadenie však bolo krátko po začiatku vojny opätovne zvoleným ministrom školstva a kultu, Apponyim zrušené.¹¹

V tomto kontexte zostáva nečakaným zistením informácia o počte vydaných slovenských učebníc počas prvej svetovej vojny. Z celkovej slovenskej knižnej produkcie tvorili učebnice iba cca 7%. Najviac učebníc vychádzalo pred rokom 1907, po prijatí Apponyiho zákonov a po vypuknutí prvej svetovej vojny ich počet klesal, ale zaujímavé je, že sa naďalej vydávali. Produkcia sa logicky zvýšila až po zániku Rakúsko-Uhorska, resp. vzniku ČSR.

obdobie	1900-1906	1907-1913	1914-1918
počet vydaných učebníc	88	53	37

tabuľka 1: Porovnanie počtu vydaných slovenských učebníc¹²

Je potrebné uviesť, že na ich obsahovú stránku mala dosah cenzúra školských inšpektorov. Po roku 1907 sa slovenské učebnice používali už iba na cirkevných školách, na ktorých zostala vyučovacím jazykom slovenčina.

Maďarizačná politika sa de facto úspešne uskutočnila v ostatných typoch národnej školy (meštianske školy, vyššie národné školy, učiteľské ústavy), čo nebolo ťažké, keďže všetky tieto školy zriaďoval a vydržieval štát. Podobná situácia bola v strednom školstve. Na konci prvej svetovej vojny na Slovensku neexistovala ani jedna slovenská stredná škola.

Na území Slovenska bola relatívne široká sieť štátnych a cirkevných škôl¹³, na všetkých bola vyučovacím jazykom maďarčina. Rovnaká situácia bola aj vo vyššom obchodnom školstve a v priemyselných školách. V roku 1914 maturovalo v Uhorsku iba 44 absolventov slovenskej národnosti oproti 4.983 maďarským.¹⁴

Slovenskí študenti mali možnosť vybrať si buď medzi strednou školou na území Slovenska s maďarským vyučovacím jazykom, alebo návštevou stredných škôl v zahraničí, hlavne v českých krajinách. V posledných dvoch desaťročiach trvania Uhorska navštevoval české stredné školy stále väčší počet slovenských žiakov¹⁵, čo malo nielen podstatný vplyv na zachovanie a ďalšie rozvíjanie národného povedomia doma, ale aj na upevňovanie a prehĺbovanie vzájomných vzťahov medzi Slovákmi a Čechmi.

¹⁰ Bokes, 1955, s. 405.

¹¹ bližšie Kádner, 1929, s. 435-6.

¹² zdroj: Frankovičová, 2012, s. 38.

¹³ v roku 1918: 33 gymnázií, 6 reálok, 6 lýceí.

¹⁴ Kádner, 1929, s. 546-547.

¹⁵ pozri napr. Kips, 2000.

Jedným z negatívnych následkov bol spomínaný odchod slovenských študentov na zahraničné školy, najzávažnejším dôsledkom uhorskej školskej politiky však bolo, že slovenský národ začal zaostávať sekundárne aj v oblasti kultúry, vzdelania, hospodárstva i politiky.

Po zániku tzv. matičných gymnázií v rokoch 1874 - 1875 neexistovali slovenské stredné školy. Markantným problémom slovenskej školskej politiky do roku 1918 v oblasti stredného školstva bola preto požiadavka zriadenia samostatnej strednej školy (gymnázia) so slovenskou vyučovacou rečou, resp. zavedenie slovenčiny ako osobitného vyučovacieho predmetu do stredných škôl na Slovensku. Úsilie národovcov smerovalo o. i. aj k zriadeniu slovenskej strednej školy mimo Uhorska.¹⁶ Všetky pokusy zväčša stroskotali na skutočnosti, že ak by sa chceli absolventi takej školy na území Slovenska domáhať verejného postavenia, museli by sa podrobiť znovu maturite, ale v maďarskom gymnáziu.

V nami sledovanom období prvej svetovej vojny je známy návrh na založenie slovenského gymnázia (alebo reálky) v Brezovej pod Bradlom. V Brezovej pod Bradlom, na výročnom konvente ev. cirkvi a. v. pri príležitosti 400. výročia reformácie v marci 1917, sa jeho účastníci rozhodli, že si založia niektorú zo spomínaných škôl. Avšak realizáciu odložili až na obdobie po skončení prvej svetovej vojny.¹⁷

Počas trvania prvej svetovej vojny fungovala na slovenskom území Uhorská kráľovská univerzita Alžbety, jej zriadenie schválil uhorský parlament v roku 1912. Univerzita, resp. Právnická fakulta v Bratislave bola slávnostne otvorená 3.10.1914. Filozofická fakulta sa konštituovala až v marci 1918. Lekárska fakulta sa otvorila v školskom roku 1917/18. Univerzita vznikala v rokoch prvej svetovej vojny, čo poznamenalo jej organizačný i materiálny rozvoj. Počet jej poslucháčov sa do roku 1917 obmedzoval len na poslucháčov Právnickej fakulty v ročnom priemere 150 poslucháčov. Od školského roku 1918/19 sa plánovalo aj s možnosťou zápisu žien. Spomínaná univerzita zaniká spolu so zánikom Rakúsko-Uhorska.¹⁸

Z vysokých škôl pôsobili v tomto období na území Slovenska ešte Banícka a lesnícka akadémia v Banskej Štiavnici a Právnická akadémia v Košiciach. Počet poslucháčov hlásiacich sa k slovenskej národnosti bol zanedbateľný (1-2% z celkového počtu poslucháčov).

Situáciu slovenského školstva teda nezvrátila ani prvá svetová vojna. Preto vznik ČSR v roku 1918 znamenal významný medzník v ďalšom vývoji slovenského školstva. V novovzniknutej ČSR čakali slovenské školstvo veľké výzvy a úlohy. V podstate bolo potrebné úplne nanovo vybudovať nové slovenské školy so slovenskými učiteľmi a profesormi. S českou pomocou sa začalo budovať slovenské školstvo a vychovávať mládež v demokratickom a československom duchu.¹⁹

Relatívne krátke obdobie existencie ČSR medzi dvoma svetovými vojnami otvorili slovenskému národu nové dimenzie v oblasti výchovy a vzdelávania a umožnilo vybudovať slovenské školstvo po kvantitatívnej aj kvalitatívnej stránke. Do ČSR v roku 1918 vstúpilo Slovensko bez svojho národného školstva, bez vyučujúcich, čo v porovnaní s českými

¹⁶ Vzhľadom k tomu, že štúdia sa okrajovo zaoberá aj osobnosťou A. Štefánka, pre zaujímavosť uvádzame v tejto súvislosti aj jeho názor. Štefánek na rozdiel od slovenských kultúrnych a politických predstaviteľov druhej polovice 19. storočia uprednostňoval a videl význam a dôležitosť ľudovej školy pred strednou školou. Vo svojich názoroch, počas existencie 1. ČSR, kritizoval úpadok ľudovej školy za posledných 50 - 60 rokov a istým spôsobom za to obviňoval predchádzajúce generácie národovcov, ktorí sa v rokoch 1875 - 1918 sústredili hlavne na založenie minimálne jedného gymnázia. Svojimi názormi nechcel vyjadriť, že by slovenská inteligencia stála proti ľudovej škole. (SNA, A. Š., 27, 888)

¹⁷ bližšie Mátej, 1970, s. 47-55.

¹⁸ Potemra, 1990.

¹⁹ bližšie Kázmerová, 2004, s. 417-444.

krajinami predstavovalo jeho špecifický problém. Unifikácia školskej sústavy, jej demokratizácia a likvidácia národnostnej diskriminácie boli hlavnými úlohami v školskej oblasti, ktoré vyžadovali okamžité riešenie v súvislosti s vytvorením nového štátu. Zatiaľ čo v Čechách bolo treba odstrániť len štrukturálne a kvantitatívne deformácie v školstve, slovenské školstvo bolo treba budovať od základov. České krajiny mali vlastné národné školstvo, primeraný počet gymnázií všetkých typov, vlastnú českú univerzitu. Slovensko potrebovalo školstvo vybudovať, české krajiny len zmeniť.²⁰

V krátkom čase po vzniku republiky sa konštituoval centrálny orgán riadenia školstva v ČSR – Ministerstvo školstva a národnej osvety (MŠaNO) so sídlom v Prahe, ktoré poverilo Antona Štefánka funkciou školského komisára pre Slovensko. Rezort školstva mu prináležal aj v dočasnej vláde pre Slovensko pod vedením Vavra Šrobára v novembri 1918 a neskôr sa stal referentom pre oblasť školstva Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska. Po vzniku Referátu MŠaNO v Bratislave (ďalej len Školský referát) v roku 1919 stál Štefánek štyri roky na čele tejto prvej slovenskej školskej inštitúcie pre riadenie školstva. Referát MŠaNO v Bratislave tvorili prevažne skúsení školskí úradníci z Čiech a Moravy.

Po vzniku ČSR sa na území Slovenska prejavil akútny nedostatok vyučujúcich. Slovenských učiteľov bolo málo, učitelia a profesori maďarskej národnosti odmietali zložiť sľub novovzniknutému štátu a odchádzali z územia Slovenska.²¹ Jedným z najvážnejších problémov, ktoré riešil Školský referát v Bratislave v prvých rokoch svojej existencie, bola otázka personálneho obsadenia učiteľských miest.

Východiskom z tejto situácie bol príchod českých učiteľov, profesorov, riaditeľov, inštruktorov... Voľné miesta učiteľov a školského personálu na slovenských školách, tak ako v iných oblastiach života spoločnosti, napr. v hospodárstve či v štátnej správe v povojnovom období, podľa zákona z. č. 605/1919 Zb. z. a n. postupne obsadili pracovné sily z Čiech a Moravy. Na podnet Vavra Šrobára, Antona Štefánka a Jaroslava Vlčka prišlo na Slovensko približne 1.400 učiteľov zo západnej časti novej republiky. Ich ďalší prílev spoločne s postupne pribúdajúcimi absolventmi slovenských učiteľských ústavov z väčšej časti vyriešil otázku kvantitatívneho zabezpečenia pedagógov pre slovenské školstvo. Pomocou českých pedagógov sa na Slovensku v pomerne krátkom čase podarilo vybudovať hlavne stredné odborné školstvo. V prvých rokoch trvania ČSR tvorili približne $\frac{3}{4}$ a neskôr viac ako $\frac{1}{2}$ všetkých stredoškolských pedagógov na Slovensku. Ich pomoc plne saturovala veľký dopyt mladej slovenskej generácie po vzdelaní a prispela k nebývalému nárastu chýbajúcej slovenskej inteligencie.²²

V príspevku sa budeme ďalej stručne venovať osobným spomienkam spomínaného Antona Štefánka, ktorý sa v prvých rokoch existencie ČSR významnou mierou pričínil o reštart slovenského školstva.

Koncom roku 1918 stála pred Štefánkom prvá z veľkých úloh. Bolo treba rýchlo a dôkladne vybudovať národné školstvo v pokrokovom a slobodnom duchu. Bolo treba poslovenčiť 2.500 ľudových škôl a ustanoviť vyše 3.000 slovenských učiteľov. Štefánek uvádza, že z toho počtu „vedelo koľko-toľko asi 2000 po slovensky a teda aj tu, nielen v strednom školstve sme boli odkázaní na českú pomoc.“²³

Štefánek stál pred úlohou vybudovať slovenské stredné školy bez slovenského personálu, „dnes by sa povedalo stvoriť priemysel bez vzdelaných robotníkov a inžinierov.“²⁴

²⁰ Pšenák, 2011, s. 58; pozri aj Kudláčová, 2014 a 2016.

²¹ Sľub slovenského učiteľa, 1919, s. 22-23.

²² Matula, 2006, s. 36.

²³ Šrobár 1928 a SNA, A. Š. 15, 687.

²⁴ SNA, A. Š. 15, 684.

Na konci roka 1918 nemalo slovenské školstvo k dispozícii ani 20 jazykovo a národne kvalifikovaných stredoškolských profesorov. Od novembra 1918 do polovice roku 1919 navštívil Štefánek osobne všetky stredné školy na Slovensku a prihlásilo sa mu 20 profesorov, z ktorých asi polovica vedela dokonale, ostatní obstojne po slovensky. „*Skrátka povedané, keby som nebol mal hneď viac než 300 kvalifikovaných profesorov českých po ruke, neboli by sme mohli otvoriť ani 3 plné gymnáziá slovenské na celom Slovensku, ani jednu reálku, ani jednu odbornú školu...*“²⁵

Podľa Štefánka „*politici a odborníci v školských kruhoch, ktorí ho poverili úlohou prevziať do správy novozałożenej Československej republiky a premeniť staré školy na nové, ktoré by boli jazykom i duchom slovenské, si sotva uvedomili, že bude treba vyriešiť dva problémy: organizačne a personálne vybudovať na starých základoch, t. j. na základe uhorských platných zákonoch slovenské školy, súčasne ale tiež pripraviť učiteľstvo a verejnosť na nutné reformy od základov štátne, duchom i obsahom pokrokovej a demokratickej.*“²⁶

ČSR vznikla dva mesiace po začiatku školského roku. Ak nemali byť školy zatvorené, bola potrebná rýchla a energická práca. Šrobár (ako minister s plnou mocou pre správu Slovenska) spolu so Štefánkom museli prevziať školy a poslovenčiť ich, ďalej ich prispôbiť novým pomerom a očistiť ich od elementov protištátneho zmýšľania. Štefánek v tej dobe nemal ešte toľko skúseností (politických) a ani personál, ktorý by sa vyznal v danej problematike. K dispozícii mal zopár desiatok národne zmýšľajúcich učiteľov, ktorí mu mohli pomôcť. V tom čase nemal čas rozmyšľať nad organizačnými plánmi, príp. sa riadiť odbornou literatúrou a študovať zákony. V prvom rade bolo potrebné čo najskôr vymeniť učiteľov, formálnu stránku školskej organizácie ponechať na neskôr. Musel najprv vymeniť župné školské inšpektoráty, dosadiť tam spoľahlivých ľudí, ktorí budú mať nové inštrukcie a plnú moc na to, aby ich mohli vykonávať.²⁷ Vyššie uvedené patrilo medzi Štefánkove priority pri „preberaní“ školstva na Slovensku. „*Uvedomili sme si predovšetkým to, že na Slovensku možno stvoriť školstvo slovenské, resp. československé len vtedy, keď bude možné zbaviť sa všetkých, alebo značnej časti maďarsky zmýšľajúcich učiteľov a profesorov a keď bude možné nahradiť ich skutočne slovenskými alebo českými odborníkmi. Druhým našim požiadavkom [sic] bolo zbaviť sa týchto elementov čo možno najskôr, kým u nás vládne revolučné právo. Len tak môžeme predísť mnohým škodám, ktoré hrozili nášmu mladému štátu. Po tretie bolo treba vyhovieť zásade, že školstvo naše musí byť vybudované v republikánskom a demokratickom duchu a že pri tomto budovaní môžu zdarne pôsobiť len pedagógovia maďarskou aristokratickou a monarchistickou ideológiou nie celkom nasiaknutí, muži a ženy majúci lásku a teplé srdce pre slovenský ľud a nový štátny útvar, chápujúci v dostatočnej miere ducha času, demokratických a sociálnych hybných síl novej doby. Po štvrté bolo uvážiť, že škola slovenská musí vychovávať mládež oddanú štátu československému, ale že pritom nesmie mechanicky napodobňovať a kopírovať českú školu, že musí byť naša škola odleskom svojráznosti slovenskej nielen v formálnej jazykovej ohľade, ale v každom smere estetickom a etickom kultúry Slovákov.*“²⁸ Vyššie uvedenými štyrmi základnými normami naznačil Štefánek smerovanie slovenského školstva na konci roka 1918, kedy začalo jeho pôsobenie v Školskom referáte na Slovensku. Vyriešenie vyššie uvedených problémov sprevádzalo Štefánka a vznikajúce slovenské školstvo na ruinách prvej svetovej vojny.

Anton Štefánek sa slovenskému školstvu v období prvej svetovej vojny prioritne nevenoval, v prvých rokoch existencie ČSR však zohral významnú úlohu pri budovaní

²⁵ SNA, A. Š. 15, 688.

²⁶ SNA, A. Š. 15, 686.

²⁷ SNA, A. Š. 27, 888.

²⁸ SNA, A. Š. 12, 662.

slovenského školstva. Uvedený text mal o. i. za cieľ zmapovať stav slovenského školstva pred vznikom ČSR a pripomenúť a zobrazit' východiskovú situáciu, s ktorou musel A. Štefánek zápasit' z pozície predstaviteľa Školského referátu pri organizácii nového slovenského školstva. Situáciu v slovenskom školstve v medzivojnovom období mapujú viaceré publikácie v uvedenej bibliografii.²⁹

Príspevok vznikol v rámci projektu VEGA č. 1/0293/16 *Významná osobnosť slovenských dejín 20. storočia v kontexte pedagogického myslenia a zrodu a vývinu moderného školstva – Anton Štefánek*.

Literatúra:

BOKES, F. 1955. Príspevok k uhorskej školskej politike v rokoch 1848-1918 so zreteľom na Slovákov. In *Historický časopis*. 1955, roč. 3, č. 3, s. 361-406.

FRANKOVIČOVÁ, L. 2012. Vydávanie slovenských učebníc na pozadí maďarizácie (1901-1918). In *Knižnica* [online], 2012, roč. 13, č. 3, s. 35-41. Cit. [2014-04-26]. Dostupné na internete: http://www.snk.sk/swift_data/source/casopis_kniznica/2012/marec/35.pdf

KÁDNER, O. 1929. *Vývoj a dnešní soustava školství*. Praha: Sfinx Bohuslav Janda, 1929. 549 s.

KÁZMEROVÁ, Ľ. 2004. K vývinu štruktúry školstva na Slovensku v rokoch 1918-1939. In ZEMKO, M. - BYSTRICKÝ, V. *Slovensko v Československu*. Bratislava: Veda, 2004. s. 417-444.

KIPS, M. 2000. *Slováci v českých středných školách 1918-1918*. Bratislava: Present, 2000. 143 s. ISBN 80-967824-2-8.

KUDLÁČOVÁ, B. (ed.) 2014. *Pedagogické myslenie a školstvo na Slovensku v medzivojnovom období*. Trnava: Trnavská univerzita, 2014. 157 s. ISBN 978-80-8082-811-0.

KUDLÁČOVÁ, B. (ed.) 2016. *Pedagogické myslenie, školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1918 – 1945*. Trnava: Trnavská univerzita, 2016. 413 s. ISBN 978-80-8082-955-1.

MALOŇ, L. (ed.) 2014. *Škola a Velká válka*. Přerov: Muzeum Komenského v Přerově, 2014. 182 s.

MATULA, P. 2006. *Českí stredoškolskí profesori na Slovensku 1918-1938*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006. 165 s. ISBN 80-7165-582-1.

MÁTEJ, J. *Kapitoly z dejín slovenského školstva a pedagogiky (19. a 20. storočie)*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1970. 129 s.

MICHALIČKA, V. (zost.) 2008. *Dejiny školstva na Slovensku koncom 19. a začiatkom 20. storočia (K storočníci Apponyiho zákonov)*. Bratislava: Ústav informácií a prognóz školstva, 2008. 200 s.

POTEMRA, M. 1978. Školská politika maďarských vlád na Slovensku na rozhraní 19. a 20. storočia. In *Historický časopis*. 1978, roč. 26, č. 4, s. 497-536.

POTEMRA, M. 1990. *Školstvo na Slovensku v rokoch 1901-1918*. Košice: ŠVK Košice, 1990. 584 s. ISBN 80-85128-00-3.

PŠENÁK, J. 2011. *Slovenská škola a pedagogika 20. storočia*. Ružomberok: Verbum, 2011. 329 s. ISBN 978-80-8084-704-3.

Slovenský národný archív (ďalej len SNA), fond Anton Štefánek 1900-1960, kr. 12, inv. č. 662. *Maďarské školstvo predprevratové*. (v texte: SNA, A. Š. 12, 662)

Sľub slovenského učiteľa. In *Slovenská škola*. 1919, roč. 1, s. 22-23.

SNA, fond Anton Štefánek 1900-1960, kr. 15, inv. č. 687. *Školský referát*. (v texte: SNA, A. Š. 12, 687)

²⁹ Kudláčová, 2016 alebo 2014.

SNA, fond Anton Štefánek 1900-1960, kr. 15, inv. č. 684. *Stredné školy na Slovensku*. (v texte: SNA, A. Š. 15, 684)

SNA, fond Anton Štefánek 1900-1960, kr. 15, inv. č. 688. *Školstvo na Slovensku*. (v texte: SNA, A. Š. 15, 688)

SNA, fond Anton Štefánek 1900-1960, kr. 15, inv. č. 686. *Školská úvaha prevratová*. (v texte: SNA, A. Š. 15, 686)

SNA, fond Anton Štefánek 1900-1960, kr. 27, inv. č. 888. *Prednášky o vývoji školstva na Slovensku*. (v texte: SNA, A. Š. 27, 888)

ŠROBÁR, V. 1928. *Osvobodené Slovensko*. Praha, 1928.

Informácia o autoroch:

Mgr. Igor Marks, PhD.; doc. Ing. Daniel Lajčin, PhD., MBA

Obaja autori pôsobia na Vysokej škole DTI. I Marks sa dlhodobo venuje problematike dejín slovenského školstva a pedagogiky so zameraním na obdobie prvej polovice 20. storočia. D. Lajčinovi z oblasti dejín školstva a pedagogiky v poslednej dobe vyšla publikácia mapujúca históriu odborného školstva na Slovensku (2014). Obaja autori publikujú vo viacerých knižných publikáciách, v zborníkoch a časopisoch doma aj v zahraničí.

igi.marks@gmail.com

Posúdil: PhDr. Vladimír Michalička, CSc.

JOZEF MÁTEJ: VO VÍRE NORMALIZÁCIE (1970 – 1986)

Vladimír Michalička

Abstrakt: Štúdia je dokončením predchádzajúcich častí o živote a diele Jozefa Máteja. Zachytáva poslednú fázu jeho tvorivých aktivít, ktoré boli limitované nepriaznivou spoločensko-politickou konšteláciou. Napriek tomu v 70. rokoch vydal posledné svoje „erbové“ diela, s českými a slovenskými spoluautormi niekoľko rokov pracoval nad vysokoškolskou učebnicou dejín českej a slovenskej pedagogiky. V 80. rokoch vzhľadom na svoj zdravotný stav využíval rokmi naštudovaný materiál k mnohostrannej publikačnej činnosti.

Kľúčové slová: Jozef Mátej, dejiny školstva a pedagogiky

Roky 1968/69 zasiahli Jozefa Máteja rovnako osudovo ako milióny obyvateľov vtedajšej ČSSR. Nasledujúce roky sú charakterizované ako obdobie normalizácie, v ktorej si každý musel nájsť svoje miesto v súlade so svojim svedomím, rodinnými záväzkami, pracovnými a osobnými väzbami. Hlavnými „míľnikmi“ tohto obdobia boli masové čistky členov komunistickej strany a následne – bez ohľadu na výsledok previerky – prispôsobenie sa vzniknutej politickej, spoločenskej situácii.

Jozef Mátej na základe politických previerok v roku 1970 bol zaradený do kategórie „preverení“, to znamenalo, že jeho správanie, najmä však politické vystupovanie a činy boli zhodnotené tak, že nepoznamenali negatívne jeho nadchádzajúcu profesionálnu a odbornú kariéru. Sám v životopise uvádza, že „...v krízových rokoch 1968-69 som stál na pozíciách marxizmu-leninizmu... pri straníckych previerkach v roku 1970 som bol preverený kladne“.¹ S odstupom takmer polstoročia môžeme konštatovať, že išlo o zavedení floskulu, ktorá nezodpovedala úplne jeho vnútornému presvedčeniu.

Kladný výsledok stranického hodnotenia (určujúceho pre všetky stránky vtedajšieho života) prispel k tomu, že 1. mája 1969 mu bol udelený titul mimoriadneho profesora pedagogiky a počnúc 1. januárom 1971 bol vymenovaný do funkcie vedúceho Katedry pedagogiky a psychológie Filozofickej fakulty UK v Bratislave. Toto vymenovanie (neskôr platné len pre katedru pedagogiky) ho prakticky postavilo na piedestál odborného rebríčka pedagogickej vedy a školstva na Slovensku. Zároveň ho však umiestnila do nemilosrdného súkolia normalizačnej mašinerie. V jeho osobe získala katedra čestného a veci oddaného pedagóga, v mnohých prípadoch však nie príliš pribojného, ale svojim mravným a osobným postojom stmelujúcim prvkom spájajúcim rôznorodé osobnosti členov katedry a pedagogickej vedy a školstva vôbec. Z pozície vedúceho katedry pedagogiky vyplývala aj mnohostranná účasť v členstve rôznych komisií, rád, výborov, spoločností a pod., v ktorých kde mohol a kde to pripúšťali dobové obmedzenia vytváral podmienky pre rast adeptov pedagogickej vedy, o čom svedčia desiatky, ba stovky jeho študentov. Je však prirodzené, že to všetko ho odvádzalo od vlastnej pedagogickej i vedeckej práce.²

Ako vysokoškolský učiteľ participoval na výuke frekventantov učiteľského zamerania ako aj na výuke budúcich adeptov pedagogickej vedy, resp. dejín pedagogiky.³ Nebude snáď

¹ Osobný spis Jozefa Máteja. Archív FFUK, Gondova 2, Bratislava.

² Podrobnejší výpočet funkcií pozri: Miháľechová, M.: Život a dielo Jozefa Máteja. Bratislava: Z-F Lingua, s. 21.

³ Autor štúdie sa považuje za priameho žiaka Jozefa Máteja, ktorý mu sprostredkoval publikovanie prvej správy z odborného podujatia v časopise Jednotná škola v roku 1974, inšpiroval ho k napísaniu prvých štúdií uverejnených v časopise Pedagogika a Jednotná škola, viedol ho k účasti na ŠVOČ v roku 1974 a 1975 a nakoniec ho usmerňoval v diplomovej, rigoróznjej a kandidátskej práci v rámci internej vedeckej aspirantúry.

dehonestujúce osobnosť Jozefa Máteja, keď uvedieme, že ako prednášateľ v kurze dejín pedagogiky takmer celý semester sa venoval osobnosti a dielu J. A. Komenského, že prednášal monotónne čítajúc zo strojopisu pripravovanej učebnice dejín českej a slovenskej pedagogiky. Keď však skončila prednáška alebo seminár, z Jozefa Máteja sa stal človek komunikujúci bez problémov s každým študentom o jeho problémoch a radoostiach, inšpirujúci a vyzývajúci k usilovnému štúdiu a sebazvedávaniu.

O publikačnej činnosti J. Máteja na začiatku tohto obdobia získavame dobrý prehľad z jeho bibliografie za rok 1970 a 1971. Z obsahovo závažnejších prác mu v tomto roku vyšli vysokoškolské učebné texty pod názvom **Kapitoly z dejín školstva a pedagogiky (19. a 20. storočie)**. (Bratislava: UK, 1970. 161 s.), ktoré však pripravoval dlhšie pred rokom vydania. Druhé vydanie tejto študijnej príručky vyšlo v roku 1972. Prezentyje v nej problematiku školstva a pedagogiky dvoch storočí, ktoré čiastkovo rozpracoval vo svojich predchádzajúcich prácach (pedagogický ruch 19. storočia, obraz Komenského v pedagogických časopisoch, problematiku matičných gymnázií, významných predstaviteľov pedagogiky ako J. Kvačalu, E. M. Šoltésová a i.). Prispel aj do kolektívnej publikácie spoluautorov P. Vajcika a J. Schuberta **Vybrané kapitoly z dejín školstva a pedagogiky na Slovensku** (Bratislava: UK, 1971. 180 s.), v ktorej spracoval svoje tradičné témy (školstvo v rokoch 1938 – 45, učitelia v SNP). Obe skriptá boli viacerými recenzentmi hodnotené ako príspevky, ktoré zaplňali medzeru jednak v pozvaní dejín školstva a pedagogiky a jednak aj ako vhodnú učebnú pomôcku pre vysokoškolských študentov.⁴ Za zmienku stojí zaujímavý fakt, že všetky tri skriptá sa vo vysokoškolskej výuke dejín pedagogiky využívali do roku 1989, ba neraz aj v rokoch nasledujúcich.

Pre potreby školského vyučovania bolo určené aj druhé, rozšírené vydanie **Portrétov slovenských pedagógov a vlasteneckých učiteľov** (Banská Bystrica: UP, 1973) s veľkorozmernými portrétmi uvedených osobností školského a pedagogického života. Tu treba pripomenúť, že používanie portrétov sa v rámci vyučovania (osobitne na vysokej škole) neosvedčilo, ale uplatnilo sa v rámci obrazovej výzdoby chodby, ktorá prilieha ku Katedre pedagogiky FFUK v Bratislave na Gondovej ulici. Časť obrazov tam visí aj v súčasnosti (r. 2017). V podobe knižnej vyšiel rozšírený text tejto pomôcky aj do tretice v bratislavskom SPN v roku 1977, tentoraz však už len s nekvalitnými fotoreprodukciami.

Kratšími štúdiami prispel Jozef Mátej v 70. rokoch do viacerých kolektívnych diel. Za zmienku stojí jeho účasť v projekte ešte zo 60. rokov nazvanom Dejiny učiteľstva, v encyklopedickom projekte Encyklopédia Slovenska I. - VI., pravidelne prispieval štúdiami do zborníka katedry pedagogiky Paedagogica (Z korešpondencie E. Maróthy Šoltésovej s Antonínou Gebauerovou o vzdelávaní dievčat, príspevkom k dejinám učiteľstva a medailónmi jubilentov).

Najdôležitejším dielom Jozefa Máteja, nad ktorým v tomto desaťročí pracoval a publikoval patria dve jeho kľúčové monografie: **Učitelia v protifašistickom odboji a Slovenskom národnom povstaní** (Bratislava: SPN, 1974. 376 s. + 40 s. obr. príl) a **Škola, výchova a učiteľ v klérofašistickej republike** (Bratislava: SPN, 1978. 312 s.). Hoci oba tematické okruhy spracoval a publikoval už v roku 1958, resp. 1960, k týmto témam sa neustále vracal a rozvíjal ich, hojne ich využíval aj v publikačnej činnosti, najmä pri výročiaciach SNP. Nemenej významnejším faktorom návratu k obom témam bola aj skutočnosť, že predchádzajúce práce vyšli v nepriaznivej spoločensko-politickej situácii 50. rokov, ktorá znehodnotila aj koncepciu, obsah a vyznenie týchto prác.

Za hodnotnejšiu je možné považovať prvú z uvedených monografií. Mátejev blízky priateľ, švagor Juraj Caban uvádza, že nad týmto dielom pracoval Jozef Mátej tri roky počas

⁴ Podrobnejšie: Miháľechová, M.: Život a dielo Jozefa Máteja. Bratislava: Z-F Lingua, s. 83 – 85.

letných prázdnin (asi 1970 - 1973), ktoré trávil v rodnom kraji (a zrejme aj mimo tohto obdobia).⁵ Pôvodnú prácu Mátej pedantsky doplňoval novozískanými faktografickými údajmi (mnohé získal rozhovormi s priamymi účastníkmi odboja a SNP), rozšíril ju o podrobnosti z pedagogickej práce učiteľov-odbojárov, takže v monografii nadobudol prevahu historicko-pedagogický aspekt. Je celkom prirodzené, že v zmenenej spoločenskej situácii upravil text štylisticky a vyvaroval sa nenáležitému floskuliam, ktoré používal v prvej knižnej práci. Na druhej strane, zmenená spoločensko-politická realita začiatku 70. rokov 20. storočia si vyžiadala neželané kompromisy. Príznačne J. Caban konštatoval, že vnímal publikáciu ako „knihu vybielenú“. Kniha totiž prešla bedlivou ideologickou cenzúrou a z pôvodného textu musel vypustiť učiteľské osobnosti, účastníkov odboja a SNP, ktorí sa stali obeťou normalizačných čistiek a v záujme vydania knihy musel pristúpiť aj ku „kánonovému“ hodnoteniu jednotlivých osobností a udalostí. Paradoxne, jedným z takto postihnutých bol aj jeho blízky priateľ Juraj Caban.⁶

Ďalším aspektom tejto monografie bola skutočnosť, že bola predložená ako doktorská dizertačná práca, za ktorú získal hodnosť DrSc. Na margo toho M. Miháľechová konštatuje, že „akýkoľvek prejav vzbury by v jeho pozícii (vedúci katedry) znamenal definitívny profesionálny koniec. Ak chcel ďalej pracovať, publikovať, prednášať, musel napriek silným emocionálnym putám robiť kompromisy.“⁷

Práca však bola napriek týmto medzerám kladne prijatá v odborných kruhoch domácich i zahraničných, o čom svedčí osem recenzií v domácej i východonemeckej odbornej tlači. S odstupom viac ako štyridsiatich rokov možno konštatovať, že táto monografia je „erbové“ dielo Jozefa Máteja a dodnes je akceptované ako hodnotné vedecké dielo. Potvrdzuje to aj skutočnosť, že túto tému sa už nikto nepodujal spracovať tak, aby priniesol nový historický materiál alebo nový pohľad.⁸

Podobná situácia bola aj pri vydaní druhej monografie Škola, výchova a učiteľ v klérofašistickej republike. Opätovne vychádzal zo svojej pôvodiny, ktorú jednak obsahovo a koncepcne rozšíril a zmiernil mnohé pôvodné formulácie a hodnotenia. Aj táto publikácia bola pozitívne prijatá, vyšli o nej tri kladné recenzie. Aj keď musíme zotrvať pri našom pôvodnom konštatovaní, že kniha je produktom spoločenských podmienok, má silný ideologický podtón, ktorý neodstránili ani úpravy z roku 1978. Najväčším kladom publikácie je však Mátejova systematická, presná a dôkladná práca pri spracovaní historických prameňov. Vykonal aj záslužnú prácu pri kompletizovaní dokumentárnych pasáží školsko-pedagogických reálií skúmaného obdobia.

Z hľadiska študijnej využiteľnosti k významnému projektu tohto obdobia patrí utvorenie kolektívu autorov, spracovanie textov a vydanie vysokoškolskej učebnice **Dejiny českej a slovenskej pedagogiky (Bratislava: SPN, 1976. 502 s. + 37 str. obr. príl.)**. Príprava tejto vysokoškolskej učebnice, ktorá vo vysokoškolskej výuke už dlho absentovala, trvala niekoľko rokov, prakticky od roku 1969 (dohotovená bola v roku 1971).⁹ Autorský tím pod vedením Jozefa Máteja tvorili nakoniec renomovaní českí a slovenskí historici: Josef Cach, Dagmar Čapková-Votrubová, František Karšai, Jaroslav Kopáč, Jozef Schubert, Emanuel Strnad a Peter Vajcik. Jozef Mátej v nej okrem úvodnej časti aj slovenské pedagogické a školské reálie V. (roky 1918 – 1939) a VI. kapitoly (r. 1939 – 1945) a pripojil

⁵ Caban, J.: Životopis univ. Prof. PhDr. Jozefa Máteja, DrSc podľa vedomia za 55 rokov, t. j. pd 1. 9. 1932 do jeho smrti 2. 7. 1987. Rukopis v archíve autora.

⁶ Miháľechová, M.: Život a dielo Jozefa Máteja. Bratislava: Z-F Lingua, s. 40.

⁷ Tamže, s. 41.

⁸ Stálo by za námahu získať pôvodný text monografie a formou štúdie uverejniť tie pasáže, ktoré cenzúra nepovolila.

⁹ Miháľechová, M.: cit. dielo, s. 85.

k učebnici aj záver. Učebnica pozitívne zarezovala v odbornej verejnosti a recenzenti hodnotili učebnicu ako jedno z najzávažnejších, najucelenejších diel marxistickej historiografie o dejinách českej a slovenskej pedagogiky.¹⁰ Jedným dychom však treba pripomenúť (a vyznieva to aj z recenzie), že sa jedná o dielo, ktoré sa pridržiavalo marxistickej ideológie. Napriek tomu v danom období nič lepšieho nemali vysokoškolskí študenti k dispozícii a z hľadiska šírky záberu a faktografie nebola dodnes plne prekonaná. Nie je nezaujímavé, že práca je hojne citovaná a slúži študentom a záujemcom o dejiny pedagogiky dodnes.

Významným medzníkom v tomto období je prienik diela Jozefa Máteja za hranice vtedajšieho Československa. Ako to uvádza vo svojom osobnom spise, uskutočnil niekoľko študijných pobytov a zúčastnil sa niekoľkých konferencií v zahraničí. Išlo predovšetkým o vtedajšiu Nemeckú demokratickú republiku (1963, 1965, 1973, 1975, 1978), ZSSR (1970) a Poľsko (1968, 1975, 1977, 1979), ale aj o západoeurópske krajiny - NSR (1966) a Holandsko (1970). V roku 1965 mal podanú žiadosť o vycestovanie na pedagogickú konferenciu v Cambridge, ale tá sa nerealizovala.¹¹ Je len prirodzené, že z každej zahraničnej cesty si prinášal cenné skúsenosti a o každom takomto zahraničnom podujatí informoval v odbornej tlači. Takto sa zúčastnil podujatí venovaných poľskému pedagógovi Januszovi Korczakovi, komeniologických konferencií v Holandsku, Poľsku, podujatí venovaných antifašistickému odboju učiteľov v NDR a ZSSR. Viaceré jeho vystúpenia boli publikované v konferenčných materiáloch. Rovnakou mierou propagoval v našej odbornej tlači aj výsledky historicko-pedagogických výskumov kolegov v zahraničí v podobe recenzií.¹² Za vrchol týchto aktivít možno považovať publikovanie state do zborníka **Die historische Pädagogik in Europa und USA, 2. diel.** vydaného v Stuttgarte v známom vydavateľstve Klett-Cotta Verlag v roku 1985. Bol aj spoluautorom (spolu s O. Balážom, E. Stračárom a J. Velikaničom) publikácie **Studien zur Schulpolitik und Pädagogik in der Slowakei**, ktorá vyšla v Berlíne v roku 1980 a prispel aj do poľskej monografie **Historia wychowania, wiek XX.** vydanéj vo Varšave v roku 1981.

Epilóg

Osemdesiate roky 20. storočia boli charakteristické pozvoľným uvoľňovaním normalizačného tlaku, ale to sa nijako neodrazilo v živote a práci Jozefa Máteja. Naďalej viedol katedru pedagogiky, popri tom prednášal, vedecky pracoval a publikoval. Z týchto pozícií rezultovali aj ďalšie povinnosti: plnil si viaceré stranické úlohy, pracoval v ďalších masových organizáciách, bol členom viacerých vedeckých kolégií, redakčných rád a rôznych odborných projektov. Táto premiéra angažovanosti sa v tom období podpísala aj pod jeho zhoršený zdravotný stav (chronická vredová choroba dvanástnika a žalúdka a následná operácia). V tomto stave ho zastihlo aj nezmyselné a nezdôvodnené odvolanie z funkcie vedúceho katedry pedagogiky v roku 1986. O necelý rok na to po krátkej a ťažkej chorobe 2. júla 1987 zomrel vo veku nedožitých 64 rokov.

Za významný autorský čin možno považovať vydanie vysokoškolskej učebnice **Dejiny školstva a pedagogiky (Bratislava: SPN, 1981. 392 s.)** a následne aj komplementárny

¹⁰ Žbirková, V.: Jozef Mátej a kol.: Dejiny českej a slovenskej pedagogiky (rec.). In: Pedagogika, 1978, roč. 27, č. 3, s. 364 – 366.

¹¹ Osobný spis Jozefa Máteja. Registratúrne stredisko FFUK, Gondova 2, Bratislava.

¹² Bližšie: Michalička, V.: Jozef Mátej. Personálna bibliografia. Bratislava: ÚIPŠMT, 1993. ISBN 80-7098-004-4.

Výber z prameňov k dejinám školstva a pedagogiky (Bratislava: SPN, 1981. 352 s.). Učebnica vyšla aj v druhom vydaní v roku 1986.

Táto učebnica pod redakčným vedením Tomáša Srogoňa (spoluautormi boli Josef Cach, Jozef Schubert a Jozef Mátej) mala ambíciu prekonať učebnicu dejín českej a slovenskej pedagogiky z roku 1976. Svojim záberom bola širšia, lebo zahrnovala aj časť všeobecných dejín pedagogiky, t. j. najvýraznejšie pedagogické osobnosti a pedagogické smery minulosti. Pozitívom bolo aj vydanie doplnujúceho zväzku prezentujúceho ukážky z pramenných dokumentov, materiálov a pedagogických diel širokého spektra pôvodcov a autorov. V priebehu času sa však ukázalo, že učebnica sa neujala v takom rozsahu, aký mali autori na mysli.

Jozef Mátej sa podieľal aj na spracovaní **Úvodu do dejín predškolskej pedagogiky** (v spoluautorstve s Věrou Mišurcovou a Dagmar Čapkovou) (Bratislava: SPN, 1987. 110 s.), ktorá v tom istom roku vyšla aj v pražskom SPN. Podobne s českým historikom Miroslavom Somrom a jeho kolegami spolupracoval na tvorbe vysokoškolskej učebnice **Dějiny školství a pedagogiky** (Praha: SPN, 1987. 359 s.), ktorá bola určená českým študentom.

Obdobie 70. a 80. rokov bolo obdobím narastajúcej produkcie encyklopedických publikácií. Okrem už spomenutej Encyklopédie Slovenska to bola rozsiahla, dvojdielna **Pedagogická encyklopédia Slovenska (Bratislava: vyd. SAV Veda, 1984 a 1985)**, pre ktoré spracoval desiatky hesiel z dejín všeobecnej, českej a slovenskej pedagogiky a kde aj predsedal sekcii Dejiny školstva a pedagogiky Hlavnej redakcie Pedagogickej encyklopédie Slovenska, ktorú viedol akademik Ondrej Pavlík. S menom Jozefa Máteja sa môžeme stretnúť aj v IV. diele encyklopedického diela Slovensko, kde v časti Kultúra II spracoval viac ako stostranovú kapitolu Školstvo a pedagogika.

Rozsiahla bola aj prednášková činnosť Jozefa Máteja spojená s organizáciou významných vedeckých podujatí k školským výročiam či k pedagogickým témam, kde zvyčajne predniesol hlavný referát alebo koreferát. Mnohé z týchto vystúpení sú zachytené v zborníkoch vydaných z týchto podujatí alebo sa dostali na stránky domácej pedagogickej tlače (Jednotná škola, Učiteľské noviny a pod.). Zásluhou a za podpory Jozefa Máteja vydali viacerí autori svoje diela. Takýmto typickým príkladom je osobná podpora Jozefa Máteja Vladislavovi Ružičkovi pri vydaní jeho pramennej Gymnaziológie (1971) alebo monografie Školstvo na Slovensku v období neskorého feudalizmu (1975). K druhej Ružičkovej práci pripojil aj úvodnú štúdiu o jeho živote a diele. Rovnako to platí aj o vydaní prvého slovenského prekladu *Ratia educationis* z rokov 1777 a 1806 (Bratislava: SPN, 1988), ku ktorému tiež pripojil obsiahlejšiu úvodnú štúdiu. Takéto vstupné state sa objavili aj v Mátejevom výbore z diel Ľudovíta Bakoša, Gustáva Pavloviča či ďalších pedagógov.

Jozef Mátej od roku 1970 hojne využíval materiál svojich výskumov a štúdií v publikačnej činnosti v odbornej pedagogickej i kultúrnej tlači. Treba však kriticky poznamenať, že sa často jednalo o štylistické varianty tých istých statí či tém, ktoré spracoval v rámci iných diel. Prakticky od prelomu 40. a 50. rokov 20. storočia prispieval do tlače recenziami kníh či informáciami o odborných podujatiach.

Osobitným autorským žánrom boli jeho medailóny, resp. jubilejné profily a nekrológy pedagógov, učiteľov a školských pracovníkov, ktoré sa vyznačovali precíznou znalosťou faktografických údajov, ale i emocionálnym podtónom a zostávajú spoľahlivým dokumentom o týchto osobnostiach (uverejnil ich takmer stovku).

Neoddeliteľnou súčasťou jeho tvorby, ktorá však zostala skrytá verejnosti, ale je rovnako dôležitá a tvorila mnohoročnú náplň jeho pracovných povinností. Bolo to vedenie študentov zaujímajúcich sa o dejiny pedagogiky, vedenie a posudzovanie prác študentskej vedeckej a odbornej činnosti, vedenie seminárnych, diplomových, rigorózných, kandidátskych a doktorských prác, ktorých tiež možno napočítať na stovky.

Dielo Jozefa Máteja obsiahnuté v jeho knižných, zborníkových, časopiseckých a novinových prácach predstavuje podľa našich posledných údajov 618 bibliografických jednotiek. Z toho je 13 samostatných knižných diel, 24 kolektívnych knižných diel, 68 zborníkových prác a 510 časopiseckých a novinových príspevkov. Ide o mimoriadne vysoký počet prác, ktoré aj s odstupom času tvoria významnú časť slovenskej historicko-pedagogickej spisby.

Seriál statí o Jozefovi Mátejovi nemožno ukončiť inak ako konštatovaním, ktoré autor vyslovil v roku 2005. „Nad celým dielom i počínmi Jozefa Máteja sa vysoko klenie jeho osobnosť, jeho úprimný a priateľský vzťah k ľuďom, spolupracovníkom a blízkym, záujem o ich život a problémy i nezištná ochota pomôcť, ale v samotnom vnútri aj plachosť, nerozhodnosť, váhavosť a často bezradnosť. Ako keby symbolicky dokumentovala rozsiahlosť, členitosť a často aj rozmanitosť a zložitnosť jeho celoživotného diela.“¹³

Pramene a literatúra

Caban, J.: Životopis univ. Prof. PhDr. Jozefa Máteja, DrSc podľa vedomia za 55 rokov, t. j. pd 1. 9. 1932 do jeho smrti 2. 7. 1987. V archíve autora.

Osobný spis Jozefa Máteja. Registrátúrne stredisko FFUK, Gondova 2, Bratislava.

Mihálechová, M.: Život a dielo Jozefa Máteja. Bratislava: Z-F Lingua. 171 s. + príl. ISBN 978-80-89328-17-8

Michalička, V.: Jozef Mátej. Personálna bibliografia. Bratislava: ÚIPŠMT, 1993. ISBN 80-7098-004-4.

Michalička, V.: Nad dielom Jozefa Máteja. In: Rozvoj študijného a vedného odboru pedagogika na Slovensku.

Zb. z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: Univerzita Komenského, 2005, s. 104.

Pšenák, J.: Pedagogické dielo Jozefa Máteja. In: Jednotná škola, 39, 1987, č. 9, s. 842 – 854.

Žbirková, V.: Jozef Mátej a kol.: Dejiny českej a slovenskej pedagogiky (rec.). In: Pedagogika, 1978, roč. 27, č. 3, s. 364 – 366.

Posúdila: Mgr. Miroslava Slezáková, PhD.

PhDr. Vladimír Michalička, Csc., Bratislava
kontakt: vlado0123@azet.sk

¹³Michalička, V.: Nad dielom Jozefa Máteja. In: Rozvoj študijného a vedného odboru pedagogika na Slovensku. Zb. z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava: Univerzita Komenského, 2005, s. 104.

ŠKOLSKÉ MÚZEJNÍCTVO

HISTÓRIA ŠKOLSKÝCH RUČNÝCH PRÁC A ICH SÚČASNÉ VYUŽITIE V MÚZEU

Zuzana Kunšteková

Abstrakt: O to, aby sa u detí vytvárali zdravé hodnoty a trizvy pohľad na okolitý svet, sa snažila rodina a v neposlednom rade na tom významne participovala aj škola. Výborným prostriedkom, ako túto snahu doceliť, bolo zakomponovať do vyučovacieho procesu hodiny ručných prác. Na viac ako storočie sa stali pevnou súčasťou školských osnov a mnohé deti ovplyvnili natoľko, že sa po skončení povinnej školskej dochádzky ďalej vzdelávali vo vybranom remesle, ktoré sa stalo ich živobytím. Ako sa v starých školách fenomén ručných prác vyvíjal sme sa pokúsili pripomenúť vzdelávacím programom.

Kľúčové slová: školská sústava, učebné osnovy, ručné práce, vzdelávanie dievčat a žien, manuálna zručnosť, vzdelávanie

„Mať obe ruky ľavé“ kedysi znamenalo neschopnosť zvládnuť činnosti spojené s chodom bežného života. Manuálna zručnosť bola považovaná za súčasť mnohých povinností, pracovných nevyvímajúc. Od čias, keď si človek začal uvedomovať svoju existenciu na tomto svete, prirodzene začal tvoriť hlavou a následne rukami. Ako už nadobudnutú zručnosť ešte zdokonaľiť sa vlastne pokúšame dodnes. V minulosti pri tom dôležitú úlohu zohrala práve škola.

Začlenenie ručných prác do vyučovacieho procesu

Dôležitým medzníkom vo vzdelávaní bol rok 1868. Povinná školská dochádzka v tom čase znamenala možnosť vzdelávať sa pre všetky deti bez rozdielu (dovtedy bolo vzdelávanie umožnené predovšetkým chlapcom z lepších sociálnych pomerov), od istého veku a po dobu šiestich rokov.¹⁴ Úlohou školy bolo žiakov najmä naučiť písať, čítať a počítať, tzv. trívium.¹⁵

¹⁴ Povinnú školskú dochádzku zavádzal zákonom na konci 18. storočia už Jozef II. Habsburský, ktorý pokračoval v reformách školstva nastavených jeho predchodkyňou Máriou Teréziou. XXXVIII. zákonný článok z roku 1868 o vyučovaní v národných školách dopĺňa povinnú školskú dochádzku paragrafom o sankciách nasledovne: „*Jestli rodič (poručník alebo hospodár) k škole povinného chovanca, od teže zdržuje: prísno napomenie sa k plneniu sem potažnej svojej povinnosti. Jestli by sa však upotrebenie k účelu tomuto slúžiacich mravných prostriedkov bezvýsledným dokázalo a k škole povinný chovanec aj naďalej zdržiavaný by bol od školy: povinnosť svoju takto plniť nechtiaci rodič (poručník alebo hospodár) pokutovať sa bude v prospech školskej pokladnice v prvom raze 50 krmí, v 2. raze 1 zlatým, v 3. raze 2 zlatými, v 4. raze 4 zlatými. Jestli nedoviedly by však ani štyry tieto pokuty rodiča (poručníka alebo hospodára) k plneniu jeho povinnosti: vtedy zprávu podá o tom patričná, školská stolica vyššej školskej vrchnosti, ktorá potom žiadať môže od predstavenstva obce, aby pre dieťa k škole povinné, avšak od teže zdržované, ustanovený boli osobitný poručník.*“ XXXVIII. zákonný článok z roku 1868 o vyučovaní v národných školách. [online] [cit. 2017-08-10]. Dostupné z: <http://www.msap.sk/images/stories/publikacie/1868.pdf>

¹⁵ V preklade dokumentu *Ratio educationis* (kráľovské nariadenie Márie Terézie, ktoré reformovalo uhorské školstvo – úprava školskej sústavy, riadenia školstva, nová náplň školského vyučovania v Uhorsku a odporúčanie povinnej školskej dochádzky), časť z roku 1777, je trívium popri vyučovaní náboženstva definované ako základ pre všetky ľudové školy v rakúsko-uhorskej monarchii. Pedagogická encyklopédia Slovenska 2. Bratislava: VEDA, 1985, s. 459.

makovice), z ktorých jednoduchou technikou strihania, lepenia, ohýbania, spájania, zväzovania či lisovania žiaci vyrábali prvé vlastnoručné výrobky. Takéto základné drobné práce mali žiakov podporiť v detskej tvorivosti a samočinnosti.¹⁷

Ručné práce spájané s výučbou o domácom hospodárstve (neskôr už pracovné a technické vyučovanie) boli v učebných osnovách škôl zaradené od spomínaného roku 1868 až do 90. rokov 20. storočia. Vo vyučovaní mali špeciálne postavenie, vyžadovali si aktívny prístup učiteľa aj žiakov. Charakteristickým znakom predmetu bolo, že sa žiactvo počas vyučovania rozdeľovalo na čisto dievčenskú a čisto chlapčenskú skupinu; podobne to bolo napríklad na hodinách telesnej výchovy. Dokladujú to vysvedčenia ľudových škôl z fondu Múzea školstva a pedagogiky, na ktorých hodnotenie ručných prác dostávali do istého stupňa iba dievčatá, chlapci z nich boli hodnotení až na vyššom stupni škôl.

Obsahom predmetu u dievčat bolo získať zručnosti v šití, háčkovaní, pletení, v starostlivosti o domácnosť – pranie, varenie, stolovanie, v zhotovovaní vlastnej výbavy – periny, utierky, zástery, oblečenie, na vidieku kroje. Chlapci sa oboznamovali s pracovnými nástrojmi a ich údržbou. Na školách vznikali pracovné dielne, kde prakticky uplatňovali nadobudnuté vedomosti o materiáloch ako drevo, kov, železo. Neskôr sa pridali technické nástroje a iná technika.

Hodina ručných prác. Ľudová škola v Trenčíne, 1939. Fotoarchív Múzea školstva a pedagogiky.

Zhotovené výrobky mali mať praktickú funkciu, mali vyzdobiť a skrášliť priestory školy a jeho okolia. V osnovách pre tieto hodiny bola zaradená aj práca v záhrade (neskôr na

¹⁷ ŠTEINHÍBEL, M. *Dielňa maličkých. Ručné práce podľa námetov z prvouky pre 1. a 2. postupný ročník ľudových škôl*. Praha: Nákladom československej grafickej unie účastinárskeho spolku, 1935, s. 3-5.

pozemku) spojená s výučbou o ovocinárstve, zeleninárstve alebo kvetinárstve.¹⁸ To všetko museli žiaci ovládať teoreticky i prakticky. Prvé učebnice ručných prác učiteľom poskytli teoretický základ aj v tom, ako sa starať o zhotovené výroby.

Na stredných školách sa ručné práce zavádzali od 30. rokov 20. storočia s tým rozdielom, že boli nepovinné. Výnimočné miesto z hľadiska ručných prác v strednom školstve mali v tomto smere školy pre tzv. ženské povolania – vyššie dievčenské školy, gazdinské školy, ústavy pre vzdelávanie učiteliek domácich náuk, dievčenské učiteľské akadémie, vznikajúce v druhej polovici 19. storočia. V týchto školách sa aktívne uplatňovali vedomosti a zručnosti získané počas vzdelávania na hodinách ručných prác na ľudových školách. Neskôr vznikajú aj učňovské školy, ktoré pripravovali mládež na remeselnícke a robotnícke povolania. Viaceré už ponúkali aj odbory pre dievčatá, čo dovedy z hľadiska možnosti zapájania dievčat do stredoškolského vzdelávacieho procesu nebolo bežné a uplatňovalo sa iba postupne.

Ženy a vzdelávanie

Snahy po zrovnoprávnení mužov a žien v spoločnosti trvali v minulosti takmer celú jednu generáciu. K ambíciám ako dosiahnuť rovnaké práva a získať možnosti a životné podmienky ako mali muži, začalo výrazne dopomáhať vzdelávanie žien. Išlo o dôležitý moment, ktorý zmenil pohľad na úlohu ženy v spoločnosti zo ženy v domácnosti a matky na pracovníčku. Okrem toho, začiatkom 20. storočia, aj keď veľmi ojedinele, môžeme vidieť študovať dievčatá i na gymnáziách i vyšších odborných školách, čo im pozvoľne otvára cesty i na štúdiá na univerzity. Štúdiá im tak umožnili uplatniť sa ako učiteľky v materských školách, či ako učiteľky predmetov zameraných na ručné práce, ale aj ako zdravotné sestry, opatrovatelky a pod.

Gazdinská škola, 20. roky 20. storočia. Fotoarchív Múzea školstva a pedagogiky.

¹⁸ NĚMEC, J. *Ruční práce chlapecké na vyšším stupni školy národní*. Brno: Litografie a tisk Jarkovský a Svoboda, 1931, s. 20-36.

Zároveň vznikali aj remeselne zamerané školy pre dievčatá (tzv. učňovky), kde sa učia za krajčírky, šičky, tkáčky. Od 50. rokov 20. storočia s príchodom nového politického režimu sa dievčatá vzdelávajú a presadzujú v povolaniach, ktoré boli dovtedy vnímané výlučne ako mužské (napr. kovoobrábačka strojov, žeriavníčka, nástrojárky, sústružníčky, mechaničky a pod.).

Ručné práce témou vzdelávacieho programu

V marci 2017 Múzeum školstva a pedagogiky spustilo nový vzdelávací program, ktorého hlavným cieľom bolo predovšetkým poukázať na fenomén ručnej práce a predstaviť, aký mala kedysi škola vplyv na jej ďalšie smerovanie. To, že práca s rukami je v súčasnosti v úzadí, mal napovedať aj samotný názov vzdelávacieho programu *Ihla a háčik v zabudnutí*. Múzeum svoju vzdelávaciu činnosť využíva najmä pri školských skupinách a tým bol aj tento program venovaný.

Keďže filozofiou múzea je uplatniť pri vzdelávaní interaktivitu, bolo potrebné, aby bol lektor v plánovaných aktivitách nielen zručný, ale aby vedel aj objektívne priniesť obraz o atmosfére v starých školách počas ručných prác. Ideálnou voľbou preto bola vekovo staršia lektorka, bývalá učiteľka, ktorej dlhoročnou záľubou je vyšívanie, háčkovanie a pletenie. Pre žiakov s ohľadom na schopnosti a vek sme zvolili niekoľko variantov – vyšívanie bavlnkami s umelou ihlou (1. – 3. ročník ZŠ), prišívanie gombíka a výroba náramku (4. – 8. ročník ZŠ) a prišívanie gombíka a háčkovanie (9. ročník ZŠ – 4. ročník SŠ).

Program sa začínal rozprávaním o období zavádzania ručných prác do škôl, o tom, ako prebiehali, že boli prísne hodnotené a prečo boli vtedy pre žiakov také dôležité. Podstatná bola komunikácia so žiakmi a kladenie otázok, ktoré ich nútili zamyslieť sa nad významom samotného predmetu aj v širších súvislostiach (vlastná tvorba, úspora peňazí, ohľaduplnosť voči životnému prostrediu a pod.). Pocity z programu umocňoval aj priestor – historická školská trieda z troch období, v ktorej program prebiehal. Pre mnohé deti, ale aj pedagógov je zážitkom už len sadnúť si do drevenej lavice, najmä pri predstave, že ju pred sedemdesiatimi rokmi v slovenských školách „drali“ skutoční žiaci.

Úvod vzdelávacieho programu *Ihla a háčik v zabudnutí* o histórii vyučovania ručných prác vo výstavných priestoroch Múzea školstva a pedagogiky. Foto: Z. Kunšteková

Deti ocenili ukážky háčkových a vyšívaných ručných prác žiakov zo 40. rokov 20. storočia, ktoré sú súčasťou fondu múzea. Mali možnosť prelistovať si niektoré dobové učebnice, prezrieť si fotografie a nahliadnuť do vysvedčení zaznamenávajúcich názov a hodnotenie predmetu ručné práce v minulosti. Lektorka sa tak mohla odraziť od viacerých aspektov dokazujúcich prezentovanú problematiku.

Vzdelávacie programy koncipujeme tak, že si pre väčšinu z nich dávame zhotovovať repliky na základe zbierkových predmetov, v našom prípade predovšetkým školské pomôcky, aby s nimi mohli pracovať všetky deti v skupine alebo aspoň dvojice. Tento prístup sa osvedčil hneď z troch dôvodov – žiak lepšie pochopí danú tému a rýchlejšie prenikne do jej podstaty, neostáva bokom, pretože je hravou formou zamestnaný a dostáva priestor, a zároveň si vlastným skúšaním odnáša zážitok. Tentoraz sme pri programe využili kupovaný materiál – ihly (plastové, kovové s veľkými hlavičkami pre jednoduchšie navliekanie nití), háčiky, nite, bavlnky, gombíky atď.

Praktická časť programu pozostávala z úloh, ako správne držať ihlu, ako ju navliecť, z viazania uzlíkov, práce s gombíkom a látkou, zo základných pohybov prstov pri výrobe náramku z bavlnky, čo niektorí žiaci skúšali po prvý raz.

Aktivity na vzdelávacom programe *Ihla a háčik v zabudnutí* približujúce školské ručné práce – prišívanie gombíka, výroba náramku. Foto: Z. Kunšteková

Pracovať so skupinou systémom „všetci naraz“, odrážajúc sa pritom od historickej pravdy, bolo vzhľadom na odlišné schopnosti jednotlivých žiakov a časové ohraničenie programu náročné. Nevýhodou je aj výstavný priestor, umožňujúci na jeden vstup obmedzené množstvo detí. Ak by sme chceli program o histórii ručných prác ešte zdokonaľiť, ideálne by pri väčších žiakoch bolo viesť súčasne hodinu zvlášť s dievčatami a zvlášť s chlapcami, využívajúc pri tom lektorku a lektora.

Pozitívnym výsledkom pre nás však bolo, že na program prišlo najviac skupín a dosiahli sme najvyššiu návštevnosť, akú sme doposiaľ v múzeu na vzdelávaní zaznamenali. Môžeme tak konštatovať, že sme do popredia vytiahli tému, ktorá v školstve aj v spoločnosti rezonuje čoraz viac. Dôkazom toho je vyše 600 detí, ktoré sa v priebehu jedného mesiaca na programe vystriedali. Ide o počet, ktorý bol vzhľadom na personálne a technické vybavenie múzea na hranici realizovateľnosti.

Viacerí pedagógovia pri osobných rozhovoroch prezradili, že obdobné hodiny im na školách chýbajú a že sme ich vzdelávacím programom inšpirovali k podobnej práci aj v škole na vyučovaní. Sami vedia, že precvičovanie jemnej motoriky a psychomotorických schopností u detí je zásadné pre ich zdravý vývoj. Dodnes dostávame do múzea od učiteľov spätnú väzbu vo forme fotografií, ako sa deti v škole z takýchto aktivít tešia. Pri

vyhodnocovaní programu sa ukázala ako problém práve nepripravenosť žiakov manuálne pracovať.

Záver

V 90. rokoch 20. storočia prišlo k vyradeniu pracovného a technického vyučovania z učebných osnov. Javilo sa totiž, že potreba manuálne pripravených a vzdelaných ľudí nebude na trhu práce v takej miere žiadaná. Dnes sa ukazuje, že tento krok nebol správny, opäť vzniká spoločenská potreba po remeselných profesiách, ale aj tlak na utváranie vedomia o ochrane životného prostredia. To vedie k požiadavke znovu zaviesť do osnov základných škôl takéto predmety. Kvalitné vzdelávanie v načrtnutých oblastiach je teda v súčasnosti nielen potrebné, ale z hľadiska kvality života sa stáva nevyhnutnosťou.

Autor učebníc ručných prác František Machytka vo viacerých uvádza, že výchovný význam ručných prác spočíval v rozvoji duševných a telesných schopností a zručností. Žiaci sa po ukončení školy dokázali v živote lepšie uplatniť. Preto mali pre nich tieto hodiny aj praktický význam, čo v plnej miere prostredníctvom vyučovacích hodín ručných prác poskytovala škola a učitelia. Vznikal tak aj priestor na vytváranie vzťahu k prírode a na uvedomenie si hodnôt vecí, ktoré sú dnes už ľahko dostupné. Na tom sa zhodli aj učitelia, ktorí so žiakmi tento program v múzeu absolvovali.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

KORČEK, I. et kol.: *Ručné práce v 1. – 5. ročníku všeobecnovzdelávacej školy*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1960, 311 s.

O vyučovacích predmetoch a vedách, v ktorých treba mládež vzdelávať. In: Kol. *Ratio educationis 1777 a 1806. Prvá jednotná sústava výchovy a vzdelávania v dejinách našej kultúry*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1988, s. 43-46.

KUBOVČÍK, Š. a A. ŽIAK: *Ručné práce. Pomocná kniha ručných prác chlapčenských pre meštianske školy a vyššie triedy ľudových škôl*. Liptovský Sv. Mikuláš: Transcius, 1943, 166 s.

MACHYTKA, F.: *Ručné práce výchovné na školách národných*. Sväzok XIII. Praha: Štátne pedagogické nakladateľstvo, 1933, 131 s.

MACHYTKA, F.: *Ručné práce chlapčenské*. Pre školy meštianske, jednoročné učebné kurzy a nižšie triedy stredných škôl. Praha: Nákladom československej grafickej unie účastinárskeho spolku, 1933, 72 s.

MÁTEJ, J. et kol.: *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo. 1976, 501 s.

PAŠŠUTHOVÁ-KLUVÁNKOVÁ, Š.: *Ženské ručné práce*. Príručka ženských ručných prác pre národné a stredné školy. Bratislava: Štátne nakladateľstvo, 1948, 125 s.

Mgr. Zuzana Kunšteková

Pracuje v Múzeu školstva a pedagogiky v Bratislave ako múzejná pedagogička. Venuje sa vzdelávaniu o dejinách školstva a o školskom múzejníctve. Autorsky realizuje vzdelávacie programy pre deti a mládež.

zuzana.kunstekova@cvtisr.sk

Posúdila: Mgr. Miroslava Slezáková, PhD.

OBLÁTNICA

Vladimír Michalička

K tradičnému zvyku vianočných sviatkov patrí ešte aj dnes pečenie oblátok. Ide o starý kresťanský zvyk datujúci sa už niekoľko storočí, od tereziánskych školských reforiem sa preniesol aj do školstva.

Povinnosť pečenia oblátok sa od 18. storočia dostala do prijímacieho dekrétu (vokátora) učiteľa, za čo dostával aj odmenu v naturáliách i niekedy aj v hotovosti. Samozrejme, dedinskí učitelia zapriahli do tejto činnosti aj svojich žiakov. Zapájali sa nielen do vlastného pečenia, ale predovšetkým do roznášania oblátok do domácností, a to aj na úkor vlastného vyučovania. Treba si pritom uvedomiť, že príprava, pečenie a roznášanie oblátok zabralo i niekoľko dní.

Celá tradičná procedúra sa začínala už v novembri (na Martina alebo Katarínu), keď žiaci za spevu obchádzali jednotlivé domácnosti a zbierali suroviny na výrobu oblátok (obilie, mlieko, maslo, vajička, cukor a pod.), v polovici decembra sa už pristupovalo k samotnému pečeniu oblátok. Tesne pred vianočnými sviatkami skupiny žiakov začali roznášať oblátky do domácností. Roznášanie spetrovali spevom, recitovaním kolied, vinšovaním pokojných sviatkov, za čo dostávali nielen potraviny (ovocie, orechy), ale aj drobné mince, pričom hotovosť vyššej hodnoty pripadala učiteľovi.

Hlavným nástrojom pre pečenie oblátok bola tzv. oblátnica. Išlo o dve kruhové oblátnice pripevnené na dvoch dlhých skrížených ramenách v podobe nožníc. Vnútorne plochy oblátnic mali vyryté vyobrazenia alebo nejakú symboliku či už biblické výjavy, kresťanskú symboliku, heraldiku a pod. Neskôr bola táto symbolika nahradzovaná aj profánnymi motívmi charakterizujúcimi vlastníka oblátnic.

Múzeum školstva a pedagogiky má vo svojom fonde staršiu oblátnicu, pravdepodobne zo začiatku 20. storočia. Je vypracovaná pomerne jednoducho, bez ozdôb a symboliky. Na vnútorných plochách oblátnic sú len dve skratky: MG a KI, pravdepodobne ide o iniciály mien vlastníka/vlastníkov oblátnice. Tento zbierkový predmet je dokladom staršej školskej tradície, ktorú stvárnil slovenský spisovateľ Martin Kukučín v poviedke Vianočné oblátky. Slovenský režisér Martin Ťapák spracoval tento námiet v rovnomennom televíznom filme s hlavným predstaviteľom Dušanom Taragelom v úlohe rektora.

Oblátnica

S P R Á V Y

Medzinárodná konferencia *Being a Student in the Habsburg monarchy*

Chorvátsky historický inštitút (Hrvatski institut za povijest) usporiadal v dňoch 18. – 19. mája 2017 medzinárodnú konferenciu *Being a Student in the Habsburg monarchy*. Konferencia bola výsledkom výskumného projektu *From Proto-Modernisation to Modernisation of Croatia's School System (18th and 19th centuries)*. Slávnostný a dôstojný ráz navodilo konferencii už miesto jej konania, tzv. Zlatá sála v inštitúte z konca 19. storočia.

Dvadsaťdva (z pôvodne dvadsaťpäť prihlásených) prednášajúcich z jedenástich krajín, nielen bývalej Rakúsko-Uhorskej monarchie, sa zaoberalo rôznymi stránkami školstva habsburskej monarchie, od široko poňatých analýz vzdelávania rôznych sociálnych a etnických skupín po sondy do výučby jednotlivcov cez ich korešpondenciu alebo memoáre.

Dva rokovacie dni boli rozdelené do štyroch sekcií. V prvej, *Towards the Modernisation of the School System: Student's Perspective*, porovnával Thomas Wiederhorn (Weingarten) z hľadiska použitého jazyka a adresnosti školské nariadenie z Wüttembergu (1729) s reformou Márie Terézie z roku 1774. Branko Šuštar (Lubl'ana) predstavil históriu slovinského školstva na príklade postáv z obľúbenej učebnice pre nedel'né školy. Simonetta Polenghi (Miláno) porovnávala gymnázium a lýceum v Miláne, zamerala sa i na rodinné a finančné pozadie študentov. Magdolna Éva Rébay (Debrecen) na základe korešpondencie rozprávala o štyroch príslušníkoch rodiny Széchényi a ich štúdiu na vyšších školách. Dôvodmi prerušenia štúdia klerikov z bosnianských františkánskych kláštorov sa zaoberal Rudolf Barišič (Záhreb). Manuela-Claire Warscher (Viedeň) skúmala postoje k vzdelávaniu detí roľníkov v Rakúskom prímorí. Olga Orlić (Záhreb) na dvoch autobiografiách ukázala rôzne prístupy a poňatia vzdelávania na prelome 19. a 20. storočia.

V druhej sekcii *Personal Maturation through Learning* analyzoval Guido van Hengel (Haag) formu a mieru kontaktov študentov v Bosne a Hercegovine. Zrinko Novisel (Záhreb) na základe autobiografií piatich chorvátskych autorov porovnával ich výchovu a vzdelávanie. Marijana Kokanović Marković (Nový Sad) predstavila úlohu a spoločenskú prestíž výučby hry na piáno pre chorvátske dievčatá v druhej polovici 19. storočia. Dinko Župan (Slavónsky Brod) poukázal na vzdelávanie dievčat v 2. polovici 19. storočia a jeho hlavný cieľ – prípravu dobrej dcéry, manželky a domácej panej.

Tretiu rokovaciu tému *Peregrinatio Academica* otvorila Olga Khavanova (Moskva) s obrazom študentského života šľachtického syna Štefana Dessewffyho na základe listov z viedenského Theresiana. Vlasta Švoger (Záhreb) pripravila na základe biografii a korešpondencie analýzu študentského života mladých Chorvátov vo Viedni. Rupert Klieber (Viedeň) zmapoval štúdium a neskoršiu kariéru chorvátskych študentov na tzv. Frintaneu, teda seminári pre vyššie vzdelanie kňazov celej habsburskej monarchie. Ljubinka Trgovčević (Belehrad) poukázala na srbských študentov na viedenskej univerzite, ich študované odbory a ďalšiu kariéru.

V poslednej sekcii, *Student's Life*, predstavila Martina Kočí a Miroslava Slezáková (Bratislava) študentský život na prvom slovenskom gymnáziu v Revúcej. Teodora Shek Brnadić (Záhreb) sa vo svojom príspevku zamerala na každodenný život kadetov vojenskej akadémie vo Viedenskom Novom Meste na základe dobových malieb, konkrétne na zobrazenia telesnej výchovy. Iskra Iveljić (Záhreb) na základe výskumov z viedenských univerzitných matriek odhaľovala každodenný život chorvátskych vysokoškolských študentov. Željko Oset (Nova Gorica) analyzoval spoločenský život slovinských univerzitných študentov v Grazi, Prahe a Viedni. Chorvátski študenti a ich akademické spoločnosti v Grazi boli v centre záujmu príspevku Branka Ostajmera ((Záhreb). Celú konferenciu uzatvorila Tihana

Luetić (Záhreb), ktorá predstavila 3 populárne chorvátske študentské časopisy ako prameň pre výskum študentského spoločenského a každodenného života.

Rôznorodosť skúmaných tém a široké časové i geografické poňatie konferencie podnecovalo bohaté a na slovenské pomery nezvyklo dlhé diskusie. Pri rozhovoroch s kolegami z iných krajín sa najmä odkryli priepastné rozdiely v školstve a vzdelávaní v habsburskej monarchii. Nové impulzy pre ďalší výskum a nadviazané medzinárodné kontakty boli určite pre všetkých účastníkov konferencie veľkým prínosom.

Miroslava Slezáková

Pedagogické pokusy v druhej polovici 19. storočia na území Slovenska. Vedecká konferencia konaná pri príležitosti 155. výročia Slovenského evanjelického a. v. gymnázia – Prvého slovenského gymnázia v Revúcej

Medzi mestá, ktoré majú v histórii Slovenskej republiky osobitné postavenie, patrí aj Revúca. Do našich národných dejín sa natrvalo zapísala zásluhou tu pôsobiacej slovenskej evanjelickej inteligencie, ktorá v roku 1862 založila Slovenské evanjelické a. v. gymnázium. Vznikla tak prvá slovenská stredná škola v celej histórii Slovákov, na ktorej sa všetky predmety vyučovali v slovenskom jazyku a od roku 1868 sa maturovalo v slovenskom jazyku. Revúca sa tak stala kolískou slovenského stredného školstva s prívlastkom „mesto Prvého slovenského gymnázia“. Dnes Múzeum Prvého slovenského gymnázia zhromažďuje, ochraňuje a sprístupňuje zbierkové predmety, ktoré približujú dejiny prvej slovenskej strednej školy. Špecializuje sa na jej históriu a prínos, dokumentuje vývoj mesta Revúca, ktoré v 40. – 70. rokoch 19. storočia patrilo k centráram slovenského národného hnutia.

Dňa 11. septembra 2017 Múzeum Prvého slovenského gymnázia v spolupráci s Mestom Revúca a Prvé slovenské literárne gymnázium v Revúcej v spolupráci s Maticou slovenskou zorganizovali vedeckú konferenciu konanú pri príležitosti 155. výročia založenia Slovenského evanjelického a. v. gymnázia v Revúcej. Cieľom vedeckej konferencie bolo získať hodnotný materiál, prispieť k lepšiemu poznaniu našej minulosti a formovaniu národného povedomia. Vedecká konferencia priniesla rôzne pohľady do spoločnosti v prvej polovici 19. storočia a v širšom kontexte ozrejmla miesto Prvého slovenského gymnázia v dejinách Slovákov. Súčasťou konferencie je vydanie zborníka, v ktorom sa dôkladne zhodnotia a hlavne zachovajú vedecké poznatky a doposiaľ nepublikovaný materiál v okruhu témy Pedagogické pokusy v druhej polovici 19. storočia na území Slovenska. Veríme, že sa nám podarilo vyskladať zaujímavú mozaiku poznatkov, a tak prispieť do pokladnice našich kultúrnych hodnôt.

Vedecká konferencia sa konala v podkrovných priestoroch Múzea Prvého slovenského gymnázia. Na úvod sa na miestnom cintoríne konal pietny akt kladenia vencov pri hrobách národovcov. Vedeckú konferenciu otvorila primátorka mesta Revúca MVDr. Eva Cireňová, ktorá odovzdala slovo zborovej evanjelickej farske Mgr. Ing. Danici Hudecovej. Konferenciu moderovala Ing. Milana Jutková. V prvom bloku vedeckej konferencie boli odprezentované príspevky zamerané na knižnice, ktoré boli nositeľom a zdrojom pri vzdelávaní študentov aj na Slovenskom evanjelickom a. v. gymnázium (Mgr. Veronika Murgašová: *Knižnice ako fenomén vzdelávania na Prvom slovenskom gymnázium v Revúcej*), slovenské pedagogické periodiká, ktoré vychádzali na území Slovenska (Mgr. Kamila Fircáková: *Slovenské pedagogické periodiká z druhej polovice 19. storočia*) a slovenské učebnice v historických knižniciach mesta Prešov, ktoré sa fyzicky zachovali v slovenskom jazyku (Mgr. Marcela Domenová, PhD.: *Slovenské učebnice v historických knižniciach mesta Prešov*). V ďalšom bloku boli odprezentované príspevky, ktoré sa venovali téme cirkevno-politickému pozadiu vzniku gymnázia (Mgr. Radim Pačmár: *Cirkevno-politické pozadie vzniku Slovenského*

evanjelického a. v. gymnázia vo Veľkej Revúcej), pedagogickým (doc. PaedDr. Július Lomenčík, PhD.: *Pedagogické prístupy vo vyučovaní slovenskej reči na Prvom slovenskom ev. a. v. patronátnom gymnázium v Revúcej*), filozofickým (Bc. Lucia Oravec Koreňová: *Filozofické aspekty v diele Samuela Ormisa*) a sociálnym východiskám (Mgr. Martina Kočí: *Revúcki discipuli. Zo života študentov gymnázia*) vo výuke, v diele a aj v každodennom živote na gymnázium. Po odbornej časti konferencie vystúpilo študentské divadlo Z.N.A.K., ktoré pôsobí pri Prvom slovenskom literárnom gymnázium v Revúcej s predstavením Štefan Marko Daxner. Celonárodné oslavy 155. výročia založenia Prvého slovenského gymnázia v Revúcej pokračovali službami božími v Evanjelickom chráme v Revúcej 13. septembra 2017 a ďalším sprievodným program organizovaným v meste.

Bc. Lucia Oravec Koreňová

RECENZIE

Gabzdilová, Soňa: Vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1938 – 1953. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, 2016. 130 s. ISBN 978-80-8152-352-6.

Recenzovaná práca mapuje históriu školstva a vzdelávania v povojnovom období, ktoré je doteraz spracované len veľmi skromne. Máme na mysli predovšetkým práce E. Londákovej, J. Pšenáka, príslušné kapitoly niektorých novších učebníc dejín školstva a pedagogiky, príp. menšie časopisecké štúdiá a kapitolky v monografiách miest, obcí a škôl a pod., ktoré však reflektujú skôr historické pozadie tohto vývoja, menej už vlastnú školsko-pedagogickú stránku tohto vývoja.

Autorka člení svoju monografiu na tri ťažiskové časti (roky 1938 – 1944; 1944 – 1948 a 1948 – 1953), pričom kombinuje všeobecne zaužívané politické (zmeny charakteru štátu) a školsko-pedagogické členenie (legislatívne zmeny v školstve).

Kapitola *Vzdelávací systém v 1. Slovenskej republike* (s. 9 – 57) zachytáva predovšetkým zameranie výchovy a vzdelávania, organizáciu školstva, pomerne novým pohľadom sleduje zmeny obsahu učebníc, zmeny v radoch učiteľstva, načrtáva systém práce školských inšpektorátov (škôldozorných úradov), sleduje stav škôl národnostných menšín, protižidovské opatrenia v oblasti vzdelávania a v závere predstavuje troch ministrov školstva a národnej osvety tohto obdobia (M. Černáka, J. Siváka a A. Kočíša). Autorkine závery v mnohom rozširujú, opravujú a prehĺbujú doterajšie poznanie školstva a vzdelávania v rokoch 1938 až 1944, ktoré doteraz predstavovala monografia Jozefa Máteja *Školstvo, výchova a učiteľ v klérofašistickej Slovenskej republike* (Bratislava: SPN, 1978), ktorá však vznikla v inej spoločensko-politickej situácii a bola ideologicky predpojatá. Na druhej strane však treba uviesť, že niektoré dokumentačné časti tejto práce (zoznamy vydaných učebníc, obsah výchovy a vzdelávania) sú spracované precízne, vecne a bez takejto ideologickej príťažky.

Ďalšia kapitola *Zápas o profil vzdelávania v rokoch 1944 – 1948* (s. 60 – 85) zachytáva obdobie, keď komunisti prostredníctvom povstaleckého Povereníctva SNR pre školstvo a národnú osvetu (od r. 1945 Povereníctva SNR pre školstvo a osvetu) získali hlavné slovo pri utváraní školskej politiky na Slovensku. Autorka obšírnejšie preberá jednotlivé kroky povereníctva od poštátneia školstva cez odstraňovanie materiálnych škôd, rozbeh vyučovania v roku 1945, cez úpravy obsahu vyučovania až po zápas o štátnu a jednotnú školu. Autorka pri výklade problematiky sa striktnie pridržuje nariadení a výnosov uverejnených v Školských zvestiach, čo naznačuje absenciu čiastkových analytických prác a teda, že problematika tohto obdobia (i nasledujúcich) by sa už mala dostať do väčšej pozornosti našej školskej historiografie. Na margo prijatia zákona o jednotnej škole treba pripomenúť, že išlo o jedno z opatrení (spolu s reformou národného poistenia), ktorým KSČ chcela po februárovom prevrate dokladovať verejnosti jej úsilie o sociálne a kultúrne povznesenie obyvateľstva.

Záverečná kapitola *Vzdelávanie riadené KSČ (1948 – 1953)* (s. 86 - 127) sa venuje obdobiu poznačeného stalinizmom a nárastom kultu osobnosti v našich podmienkach. Sleduje tu dôvody prijatia zákona o jednotnej škole a jeho dôsledky na podobu školského systému, zmeny v obsahovej

náplni vyučovania a ďalšie, najmä politické opatrenia (IX. zjazd KSS, vzťah k učiteľstvu, národnostné školstvo a pod.), ktoré vyvrcholilo ďalšou reformou školstva v roku 1953.

Tu sa žiada pripojiť niekoľko doplňujúcich poznámok. Toto obdobie je charakteristické aj nárastom nekritického preberania skúseností sovietskeho školstva (prejavujúca sa v nadprodukcii prekladovej sovietskej odbornej a metodologickej literatúry). Táto jednostranná orientácia spôsobila izoláciu československého školstva od školského a pedagogického diania vo svete. Na druhej strane je však toto obdobie významné aj vznikom mnohých stredných a vysokých škôl. K problematike školského zákona z roku 1953 treba spresniť, že k jeho zrodu prispela napätá situácia súvisiaca s vypuknutím vojny na kórejskom polostrove, militarizácia československej ekonomiky, ktorá odsávala potrebné finančné zdroje na nevýrobné sektory spoločenského života a s tým súvisiace narastanie hospodárskej krízy.

Predložená publikácia je zaujímavým a hodnotným príspevkom ku skúmaniu histórie školstva a vzdelávania po roku 1945 a môže byť inšpiráciou k tomu, aby sa toto obdobie postupne dostalo do pozornosti našej školskej historiografie.

Vladimír Michalička

ANOTÁCIE

Predanocyová, E.: Ľudovít Štúr, pedagóg a tvorca koncepcie vzdelávania. Kraków: Spolok Slovákov v Poľsku, 2016. 135 s. ISBN 978-83-7490-941-9.

Monografia prináša ucelený pedagogický profil erbovej slovenskej historickej osobnosti 19. storočia. Autorka predstavuje hlavné Štúrove osvetové a vzdelávacie aktivity, jeho rozsiahlu publikačnú činnosť na tému významu a nápravy školstva a vzdelávania a v závere práce aj náčrt jeho vzdelávacej koncepcie.

(vm)

Bernát, L.: Ján Kvačala a Gollova škola vo svetle vzájomnej korešpondencie. Bratislava: Eko-konzult, 2017. 281 s. ISBN –8079-246-6.

Ďalšia časť pramennej publikácie, ktorá je venovaná kontaktom J. Kvačalu s viacerými predstaviteľmi Gollovej historickej školy. Práca je uvedená rozsiahlou úvodnou štúdiou z pera zostavovateľa, nasleduje prepis a komentár vzájomnej korešpondencie a pripojený je aj ďalší poznámkový aparát, vrátane obrázkovej prílohy.

(vm)

Gabzdilová, S. – Ďurkovská, M. a kol.: V duchu autority a slovenskej štátnosti. Školstvo a vzdelávanie na Slovensku v rokoch 1939 – 1945. Košice: Centrumspoločenských a psychologických vied SAV, 2016. 169 s. ISBN 978-80-970850-3-2.

Zborník piatich obsiahlejších štúdií k problematike školstva a vzdelávania za prvej Slovenskej republiky. Charakterizuje ideologické základy vzdelávania, mapuje pôsobenie učiteľov v tomto období, podáva obraz škôl s nemeckým vyučovacím jazykom a organizácie telovýchovy na stredných školách a v závere aj históriu vzdelávania učiteľov v uvedených rokoch s osobitným zreteľom na región Spiša.

(vm)

Falisová, A. – Morovicsová, E.: Pôrodné asistentky a ošetrovatelky na Slovensku v rokoch 1918 – 1938. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV, 2015. 272 s. ISBN 978-80-224-1468-5.

Publikácia prináša vari po prvýkrát súhrnný pohľad na problematiku profesionálnej prípravy pôrodných asistentiek a ošetrovateliek od 18. storočia s ťažiskom na roky I. Československej republiky (legislatíva, učebnice a učebné pomôcky, formy odbornej prípravy a ďalšie otázky). Pripojený je obsiahlejší zoznam prameňov a literatúry ako aj ukážky z dokumentov.

(vm)

Mádrová, K.: Pedagogové ve službách trůnu. Privátní učitelé následníků trůnu. Praha: Vydavatelství Lidové noviny, 2015. 239 s. ISBN 978-80-7422-308-2.

Tematicky zaujímavá publikácia českej autorky K. Mádrovej prináša pohľad na vzdelávanie následníkov cisára Františka Jozefa I. , najmä na zameranie výchovy jeho detí, ich učiteľov, spôsobov výchovy. Pozornosť venuje aj životným osudom jednotlivých učiteľov.

(vm)

Ďurkovská, M. a kol.: Stredoškolské vzdelávanie na východnom Slovensku v prvej polovici 20. storočia (vybrané aspekty). Košice: Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, 2015. 169 s. ISBN 978-80-89524-21-1.

Zborník štyroch historicko-pedagogických štúdií mapuje hlavné znaky stredoškolského systému Uhorska na konci dualistického obdobia (Z. Sáposová), gymnáziá na východnom Slovensku v rokoch 1918 – 1920 (S. Gabzdilová), stredné školstvo v spišských mestách v rokoch 1938 - 1945 (M. Ďurkovská) a záujmovú činnosť na stredných školách v rokoch 1918 – 1948 (H. Hrehor).

(vm)

Pánková, M.: Jan Amos Komenský v českém a světovém výtvarném umění (1642 – 2016). Odborná výtvarná spolupráce A. Matyášová. Praha: Academia – Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského, 2017. 267 s. ISBN 978-80-200-2662-0.

Výpravná publikácia s bohatou obrazovou výbavou a so sprievodným textom, ktorá pojednáva o zobrazení J. A. Komenského v jednotlivých oblastiach výtvarného umenia.

(vm)

Pokyny pre prispievateľov periodika Historicko – pedagogické fórum

Historicko – pedagogické fórum vychádza dvakrát za rok. Uverejňuje pôvodné autorské príspevky v kategóriách Dejiny pedagogiky, Školské múzejníctvo, Recenzie, Anotácie, Kronika a Správy. Sú vítané odborné príspevky z histórie pedagogického myslenia, dejín jednotlivých škôl a osobností z oblasti školstva a pedagogiky.

Pri príprave príspevkov žiadame autorov o dodržiavanie citačnej normy STN ISO 690 – Dokumentácia, poznámky a citácie udávať vo forme poznámok pod čiarou k aktuálnej strane, zarovnanie textu do bloku. K príspevku je potrebné pripojiť abstrakt v slovenskom jazyku na max. 10 riadkov, kľúčové slová, použitú literatúru a stručný životopis autora s kontaktom. Obrázky a tabuľky je potrebné označiť číslom a stručným popisom.

Prosíme používať písmo Times New Roman, veľkosť 12, jednoduché riadkovanie.

Kontakt na redakciu:

PhDr. Vladimír Michalička, CSc., Bratislava, vlado0123@azet.sk

Mgr. Miroslava Slezáková, PhD., Múzeum školstva a pedagogiky, Hálova 16, Bratislava, miroslava.slezakova@cvtisr.sk

Číslo 2/2017 Historicko-pedagogického fóra (Internetový časopis pre dejiny pedagogiky a školské múzejníctvo) zostavila dočasná redakčná rada: PhDr. Vladimír Michalička, CSc. (Bratislava), Doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD. (Prešov), PaedDr. Lucia Vozárová, PhD., PhDr. a ThMgr. Libor Bernát, CSc. (Trenčín), Mgr. Miroslava Slezáková, PhD. (Bratislava). Technická spolupráca: Mgr. Zuzana Kunšteková. (Bratislava).